

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

TEOLOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA ETIKY, PSYCHOLOGIE A SOCIÁLNÍ PRÁCE

Bakalářská práce

Vliv sociálního vyloučení na psychiku člověka

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karolina Diallo, Ph.D.

Autor práce: Zuzana Hasalíková

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Rok 2017/2018

2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum: 26.3.2018

Podpis studenta: Hasalíková Zuzana

Poděkování

Děkuji za metodické vedení a cenné připomínky Mgr. Karoliny Diallo Ph.D. v průběhu psaní této bakalářské práce, bez nichž by nemohla vzniknout. Oceňuji významnou podporu celé své rodině.

Obsah

Úvod.....	5
1. Sociální vyloučení.....	7
1.1. Past sociálního vyloučení.....	9
1.2. Sociální vyloučení v souvislostech.....	11
1.3. Sociální začleňování.....	14
2. Psychika.....	15
2.1. Identita, identifikace a sebepojetí.....	16
2.2. Deprivace.....	18
2.3. Socializace.....	19
2.4. Motivace.....	20
3. Nezaměstnanost jako sociální událost.....	22
3.1. Změny psychiky v dlouhodobé nezaměstnanosti.....	26
3.2. Sociální status chudoby.....	28
3.3. Vzdělání.....	30
3.4. Oblast zdraví a péče o zdraví.....	32
4. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách.....	35
4.1. Terénní sociální práce.....	36
4.2. Služby a aktivizační programy.....	40
4.3. Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami.....	42
5. Dotazníkové šetření.....	45
5.1. Cíl šetření.....	45
5.2. Vzorek respondentů.....	45
5.3. Popis lokality.....	46
5.4. Mapující šetření.....	47
5.5. Metoda šetření.....	47
5.6. Výsledky šetření.....	48
6. Diskuze.....	64
7. Závěr.....	66
Abstrakt.....	69
8. Seznam použité literatury:.....	71
9. Přílohy.....	75

Úvod

Současná společnost se potýká s řadou sociálně patologických jevů; chudoba a sociální vyloučení představují jen zlomek z nich, nicméně jedná se o problém stále aktuální. Toto si autorka uvědomila po zkušenosti v pozici dobrovolníka pracujícího s dětmi a mládeží ze sociálně vyloučených lokalit v Kladně.

Problematika sociálního vyloučení je spjata s mnoha předsudky, ať už je to ze strany majoritní společnosti, ale i ze strany osob žijících v ohroženém prostředí, kdy tyto osoby se stigmatizují samy, samy na sebe pohlížejí jako na sociálně vyloučené a nezdědka se samy staví do pozice „obětí“. K této úvaze autorku vedlo každodenní setkávání se s názory široké veřejnosti, konfrontace s mediálním obrazem sociálního vyloučení, ale i rozhovory se samotnými sociálně vyloučenými ohroženými osobami.

Práce sleduje tři cíle. První, a z názvu práce vyplývající cíl je zmapovat, jakým způsobem život v sociálně vyloučené lokalitě ovlivňuje psychiku člověka. Psychika člověka je složitý konstrukt, jehož celkové postihnutí není v možnostech této bakalářské práce. Psychika se odráží v prožívání a chování člověka. Bakalářská práce se převážně zaměřuje na oblast výskytu určitých druhů chování – jako je např. kriminalita, trávení volného času, dále environmentální vlivy, jednak výchova a vliv prostředí, které na člověka působí a potřeba psychologické pomoci v současnosti.

Druhým cílem je popsat jaké konkrétní faktory souvisejí se sociálním vyloučením a jaký mají vliv na prožívání a chování osob ze sociálně vyloučených lokalit.

Třetí cíl je zmapovat, jak trávení volného času osob ze sociálně vyloučených lokalit ovlivňuje aktivní nebo pasivní začlenění do společnosti.

K dosažení těchto cílů slouží dotazníkové šetření a pozorování, které autorka prováděla v lokalitách v Kladně, kdy přímo kontaktovala osoby a dostala se tak do jejich bezprostřední blízkosti. Mohla vstoupit do jejich každodenní reality. Autorka z ní, na rozdíl od nich, mohla opět vystoupit do běžného světa. Alarmující byla konfrontace se skutečností, kdy autorka učinila zkušenost s nahlédnutím do obydlí, která nezdědka bývají

skryta před pohledem široké veřejnosti a obyvatelé v nich žijí v mnohdy nevyhovujících podmínkách a často se stávají oběti obchodníků s chudobou. Proces vymanění se z pasti sociálního vyloučení klade velké nároky, které někteří z nich nemají kapacitu sami zvládnout. Autorka si ze své předchozí zkušenosti všimla zajímavého trendu souvisejícího s aktivním trávením volného času. Osoby z vyloučených lokalit, které trávily volný čas aktivněji (sportovaly, jezdily na dovolené, četly, chodily za kulturou nebo na procházky...), měly nižší zkušenosti s kriminalitou v porovnání s osobami, které volný čas trávily pasivněji. Tento poznatek autorka chtěla ověřit dotazníkovým šetřením v této bakalářské práci.

V teoretické části autorka definuje proces sociálního vyloučení, popíše jeho charakteristické znaky a spolupůsobící faktory, dále popíše tzv. past sociálního vyloučení a Strategii sociálního začleňování ČR pro rok 2014-2020. Dále zmiňuje vliv nezaměstnanosti a chudoby na psychiku člověka, uvádí metody sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách a sociální práci s etnickými menšinami a v neposlední řadě rozebírá oblast psychiky, z níž vybírá určité aspekty mající souvislost se životem a fungováním v prostředí sociálního vyloučení.

Autorka prezentuje dotazníkové šetření, jímž mapuje frekvenci výskytu faktorů, které se objevují v životě člověka žijícího v sociálně vyloučených lokalitách.

1. Sociální vyloučení

Pojem sociální vyloučení se stal předmětem sociálně-vědního výzkumu, kdy po dobu třiceti let se problematikou zabývalo mnoho autorů. Autorství pojmu *sociální vyloučení* je připisováno francouzskému vládnímu úředníkovi *René Lenoirovi*, který tento pojem použil poprvé v 70. let. 20. st.¹:

„Termín sociální vyloučení je třeba chápat v souvislosti s celou řadou ekonomiko-sociálních problémů lidí. Mezi významnou politickou agendu evropské sociální politiky se stal v 90. letech boj proti sociálnímu vyloučení. Vzniklo množství monografií, které diskutují o podstatě sociálního vyloučení. Různá pojetí významu ukazuje na komplexnost problémů, který termín označuje.“²

Sociální vyloučení je definovatelné jako proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do společenských, ekonomických a politických aktivit většinové společnosti. Sociálním vyloučením jsou ohrožené nejvíce skupiny.³

- Lidé s nízkým vzděláním
- Dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní
- Lidé se zdravotním postižením
- Lidé závislí

¹Srov. Winkler Jiří, Šimíková Ivana, *Hodnocení vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách*, VÚPSV Praha, s. 13.

²Srov. *Tamtéž*, s. 13.

³Srov. Janoušková Klára, Nedělníková Dana, *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 307.

- Osaměle žijící důchodci
- Imigranti
- Příslušníci různých menšin (etnických, náboženských, odlišné sexuální orientace)
- Lidé žijící v obtížné životní situaci, kterou nejsou schopni zvládat ani s pomocí.

Podle zákona č.108/2006 Sb.,⁴ se sociálním vyloučením rozumí vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace.

Za výše zmíněné sociálně vyloučené se považují osoby či skupiny osob, které se nacházejí v takové situaci, která je charakterizovaná trvalou nebo chronickou deprivací týkající se dosažitelnosti zdrojů, využití schopností, možností volby, bezpečí a moci, jež jsou nutné pro to, aby se mohly těšit slušné životní úrovni a užívat svých občanských, kulturních, hospodářských, politických a sociálních práv.⁵ Při kombinaci více faktorů riziko sociálního vyloučení je vyšší. Ne všichni z výše uvedených skupin ohrožených sociálním vyloučením patří mezi ně, někteří mohou žít začlenění do běžné společnosti.⁶

1.1. Past sociálního vyloučení

Sociálně vylučování jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám, tedy k institucionální pomoci, jsou vyloučeni ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu.⁷

„Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi (ztráta zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením, problémy dětí ve škole, nemoc atd.). Sociálně vyloučení lidé obvykle nestojí před jedním

⁴ Srov. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/z_108_2006.pdf (citováno 22.9.2017).

⁵ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/> (citováno 22.9.2017).

⁶ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/9078> (citováno 22.9.2017).

⁷ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 307.

problémem, ale před jejich komplexem, přičemž mnohý z nich by i jednotlivě ohrožoval normální fungování člověka ve společnosti. S postupným propadem na dno přestává být zřejmé, co je původním důvodem propadu a co jeho následkem. Proto někdy bývá soužití na první pohled problematické. Návyky získané adaptací na život v sociálním vyloučení těmto lidem znemožňuje být úspěšní ve většinové společnosti, ztrácí (či ani nezískávají) hodnotové žebříčky středostavovského občana orientovaného na kariérní vzestup a úspěch. To je znovu a znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení. Z této pasti se lidé nejsou schopni dostat bez cizí pomoci.“⁸

„Lidé žijící na okraji společnosti se přizpůsobují podmínkám sociálního vyloučení a osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Specifickou roli v sociálním vyloučení hraje etnicita, zejména etnicita prisouzená. Podstatná část obyvatel České republiky se domnívá, že v případě sociálního vyloučení se jedná primárně o problém etnický a nikoliv sociální.“⁹

„Důvodem chudoby a sociálního vyloučení části romské populace není její sociální situace, ale etnický původ. Přitom v současné době je již zřejmé, že ne všichni Romové v České republice žijí v prostředí sociálního vyloučení a ne každý, kdo se v podmínkách sociálního vyloučení nalézá, je Rom. Podle výzkumu MPSV z roku 2006 žije ve vyloučených lokalitách cca 80 tis. obyvatel, a z toho téměř jednu čtvrtinu nelze považovat za Romy. V ČR přitom podle odborných odhadů žije okolo 170 tis. Romů.“¹⁰

Etnická příslušnost (většinou romská) je totiž obvyklou příčinou negativního postoje většinové společnosti a částečné diskriminace, nejčastěji na trhu práce, ve vzdělávání a často i v bydlení. Romové jsou často stigmatizováni, tedy nálepkováni jako osoby nebo skupina osob tzv. „problémových“ nebo „nepřizpůsobivých“. Etnická, náboženská, národnostní, kulturní či jiná odlišnost by proto měla být při řešení zohledněna tehdy, je-li zdrojem diskriminace či stigmatizace.¹¹

⁸ Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory-bydleni> (citováno 22.9.2017).

⁹ Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vylouceni> (citováno 22.9.2017).

¹⁰ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/> (citováno 22.9.2017).

¹¹ Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vylouceni> (citováno 22.9.2017).

Obraz 1: Past Sociálního Vyloučení ¹²

1.2. Sociální vyloučení v souvislostech

Fenomén sociálního vyloučení provází lidskou společnost v průběhu jejího vývoje.

„Jde o jev, který se vyskytoval a vyskytuje prakticky ve všech společnostech. Jeho reflexe se promítá do všech sociologických směrů a teorií. Dnes se o sociálním vyloučení hovoří v souvislosti s chudobou. Mezi rysy rostoucí chudoby v 80. letech 20. st. zejména patří:

- *Přetrvávání chudoby v čase*
- *Prostorová koncentrace*

¹² Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/prirucka-pro-socialni-integraci/details> (citováno 22.9.2017).

- *Rozpor s normami většinové společnosti*
- *Závislost na sociálním státu*
- *Rozpad tradičních sociálních institucí jako např. „rodina“¹³*

Sociální vyloučení je skutečností, která se týká nejen ekonomické sféry lidského života. Výše uvedené pojetí sociálního vyloučení odráží přesun zájmu od rozdělení bohatství ve společnosti k problému následného oslabení pout, která společnost spojují.

Podstatou sociálního vyloučení je skutečnost, že sociálně vyloučení jednotlivci i celé skupiny se nestejněměrně podílejí na zdrojích společnosti, hmotných i nehmotných. To pak vede k jejich chudobě a sociálně-kulturní izolaci. Jde o proces vydělování jednotlivců i celých skupin ze společenství ostatních lidí. Tím jsou tyto jednotlivci i skupiny zbavovány práv i povinností, souvisejících s příslušností k nějakému společenství. Pojem sociální vyloučení v sobě zahrnuje řadu rovin:

- *Ekonomické vyloučení je příčinou chudoby, jde o nemožnost dosáhnout běžného standardu a životních šancí obvyklých ve společnosti, souvisí se znevýhodněním postavení na trhu práce a možné zaměstnatelnosti*
- *Společenské vyloučení brání dosažení určitých postavení a neumožňuje zapojovat se do společenských institucí.*
- *Politické vyloučení je upřením občanských, politických i základních lidských práv. Neumožňuje ovlivňovat dění ve společnosti ani vlastní osud.*
- *Kulturní vyloučení zamezuje sdílení kulturního kapitálu společnosti i jejich hodnot. Omezuje vzdělanost i sdílení kulturních hodnot.*
- *Vyloučení z bezpečí znamená vyšší riziko životních nehod, vyšší zdravotní riziko a v poslední době také rizika spojená se zhoršujícím se životním prostředím.*
- *Vyloučení z mobility jak v prostoru (nemožnost odstěhovat se) a nemožnost zlepšit své postavení ve společnosti.“*

¹³ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 309.

Z uvedených skutečností je zřejmé, že sociální vyloučení je problém komplexní, má řadu podob a důvody jeho vzniku jsou variabilní. Uvedené podoby sociálního vyloučení nejsou izolované – naopak působí společně a zároveň.

Rizik spojených se sociálním vyloučením je více, nikdy však nestojí jako samostatné problémy. Rizika se kumulují a člověk se tak dostává do obtížných životních situací. Mezi nejčastější patří věk, pohlaví, nízká kvalifikace vede ke vzniku nárůstu chudoby, vzniku sociální exkluze, nárůstu nerovností na trzích práce (regionálních a lokálních) a vzniku různých sociálně patologických forem chování.¹⁴

Vlivy ekonomické a sociální exkluze včetně absence tradičních sociálních sítí přispívají ke snaze o koncentraci cizinců do vybraných prostor, zpravidla okrajových částí sídelních celků, čímž ale dochází k upevnění vlastních marginálních pozic a umocnění sociální exkluze.

Nezaměstnanost, sociální exkluze a chudoba jsou jednou z nejčastějších příčin vzniku celé řady sociálně patologických forem chování. Mezi zásadní kriminogenní faktory jsou uváděny: vysoká nezaměstnanost, vysoká míra recidivy kriminality, velký počet osob ohrožených sociálním vyloučením, struktura ekonomiky, nepříznivá struktura obyvatelstva pokud se týká věku a vzdělanostní úrovně. Nezaměstnanost a opakovaná nezaměstnanost jako určité vyloučení určitých skupin osob z trhu práce přináší nejen finanční ztráty z pohledu jednotlivce a ekonomiky způsobené ztrátou produkce, mění se i žebříčky hodnot, způsoby trávení volného času a snižování sebedůvěry, nezaměstnanost působí na změny kvalifikace a statusu podílí se na vzniku finančních potíží a emocionálního napětí v mezilidských vztazích, ventiluje se často do různých forem násilí a domácího násilí.¹⁵

Narůstá kriminalita a průběžná informovanost obyvatel o formách a způsobech páčání trestné činnosti vyvolává vznik obav, že se sami stanou obětí trestné činnosti ať již proti sobě samým nebo proti majetku. Vzniká pocit ohrožení, vyvolávání strachu, izolovanosti a snižování důvěry v systém justice, v některých případech doprovázený snahou o vlastní

¹⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 308.

¹⁵ Srov. Winkler Jiří, Šimíková Ivana, *Hodnocení vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách*, VÚPSV Praha, s. 13.

zajištění bezpečí a ochrany.

Vzdělanostní úroveň ve smyslu nízkého právního vědomí nejčetnější skupina, cca 40 %, absolventi učilišť a středních odborných škol bez maturity dále následuje skupina se středoškolským vzděláním s maturitou nejméně je zastoupena skupina vysokoškolským vzděláním.¹⁶

Obtížné životní situace, těžké životní podmínky a neschopnost jejich řešení jsou častou příčinou vzniku tzv. potenciálního bezdomovectví osob žijících v domech určených k demolici, provizorních bytech nebo holobytech, které se dostávají do nouze hmotné, sociální, morální, končící společenským vyloučením, alkoholismus aj.¹⁷

1.3. Sociální začleňování

Slovník sociální práce definuje sociální začlenění, nebo také sociální soudržnost: “ *jako pevné spojení jednotlivců a vrstev společnosti.* “ Jedná se o jeden z ideálů sociální politiky. Jde o protiklad k sociálnímu vyloučení. Pojem se objevuje častěji i v dokumentech Evropské Unie, kde je takto označována snaha o vyrovnání rozdílů v bohatství mezi jednotlivými regiony EU. Dosažením za podpory práce, vytvářením pracovních příležitostí, zlepšováním dostupností zaměstnání a podporou vzdělávání.¹⁸

V právním řádu České republiky (zákon č.108/2006Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) je sociální začleňování definováno jako proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.¹⁹

Účelem a předmětem sociálního začleňování je boj s chudobou a zabraňování

¹⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 13.

¹⁷ Srov. Dostupné na <http://slideplayer.cz/slide/2762374/> (citováno 22. 9. 2017).

¹⁸ Srov. Matoušek O., *Slovník sociální práce*, s. 215.

¹⁹ Srov. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf (citováno dne 22.9.2017).

sociálnímu vyloučení, které má velmi komplexní podobu a projevuje se problémy v mnoha dimenzích, jejichž řešení vyžaduje integrovaný přístup:

- zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám
- prevence rizika sociálního vyloučení
- pomoc nejvíce zranitelným
- mobilizace všech relevantních aktérů²⁰

Autorka ve druhé kapitole zmiňuje aspekty, které spolupůsobí na člověka jako celek. Cílem této práce není postihnout všechny aspekty psychiky, ale popsat zčásti jen ty aspekty, které mají souvislost se životem v prostředí sociálního vyloučení. Životní podmínky určitým způsobem ovlivní rozvoj dědičných předpokladů. V průběhu vývoje se vytvářejí typické osobnostní rysy, které lze označit jako fenotyp.

Uváděné aspekty autorka považuje za důležité v souvislosti s problematikou sociálního vyloučení. Lidé žijící v podmínkách sociálně vyloučeného prostředí nemusí mít naplněny některé z psychických potřeb jako je např. pocit bezpečí, pocit jistoty, důvěry a další.²¹ V sociálně vyloučených lokalitách lze předpokládat, že děti vyrůstající v tomto prostředí, jsou ohroženy jednak deprivací obecně, tak i ohrožením vývoje identity. Život v sociálně vyloučeném prostředí působí na člověka a jeho psychiku. Jde v zásadě o přivyknutí si na podmínky prostředí, které jsou nutné pro přežití v prostředí.²²

2. Psychika

Psychika člověka je hlavním předmětem psychologie jako vědy a projevuje se v prožívání a chování. Lidská psychika je zčásti determinovaná biologicky a zčásti se utváří prostředím, do kterého se člověk narodí a do kterého vrůstá. Člověk se tak stává spolutvůrcem svého

²⁰ Srov. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf (citováno 22.9.2017).

²¹ Srov. Samková K., *Romská otázka*, s. 63.

²² Srov. *Tamtéž*, s. 63, Vágnerová M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 28.

prostředí, a zároveň prostředí ovlivňuje identitu a její utváření.²³ Dle Čápa jsou psychické jevy funkcí mozku a mozek je jejich orgánem a zároveň se lidská psychika zformovala ve společnosti. „*Psychické jevy působí v činnostech člověka, zajišťují jeho vzájemné působení s prostředím. Psychické jevy zobrazují prostředí a zároveň umožňují aktivní působení na ně.*“²⁴

Pod pojem psychika lze označit vše, co tvoří fenomenálně specifické jevy, procesy prožívání a chování, které mají formu procesů a vnitřních dispozic, jejichž systém označujeme jako osobnost a které spoluurčují průběh psychických procesů. Psychiku vlastní nejen lidé, ale i zvířata. U lidí je propojena s činností organismu a se životem společnosti, v níž žijí. Obecně lze psychiku chápat jako fenomenálně specifický projev života, který je jeho složkou.²⁵ Jednota psychiky a života ve smyslu biologickém a společenském, s ohledem na fyziologické projevy života, složí k reprodukci jedince a druhu a jsou úzce spojené s psychikou, výrazně např. při prožívání emocí. Psychika má svou životní funkci, ve smyslu relace k životu k jeho udržování jak jedince, tak druhu, stejně jako mají, fyziologické jevy př. trávení a vyměšování. Jednou z funkcí psychiky je regulace vztahů individua k jeho životnímu prostředí. Život ve vnějším prostředí vyžaduje nejen výměnu látek a energie, ale také pohyby nejen ve smyslu lokomoce, tzn. přemísťování se pomocí hybného ústrojí, ale i aktivní zásahy do prostředí a takové základní aktivity potřebné pro přežití, útěk a útok. Předpoklad takových aktivit se souhrnně označuje jako chování. Adaptací se dá označit schopnost přizpůsobení se daným životním podmínkám i aktuální situaci, což neznamena jen pasivní reakci, ale i aktivní zásah do prostředí či situace.²⁶

2.1. Identita, identifikace a sebepojetí

²³ Srov. Čáp J., *Psychologie výchovy a vyučování*, s. 14-16.

²⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 14-16.

²⁵ Srov. Nakonečný M., *Obecná psychologie*, s. 85.

²⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 86.

Identita je nedílnou součástí psychiky člověka. Identitou se dle Hartla rozumí, „soubor rysů, podle nichž je jedinec znám v určité specifické skupině, aktuální identita představuje, co jedinec skutečně je, na rozdíl od identity potencionální, která spočívá v nerealizovaných vlastnostech, obvykle se můžeme setkat s krizí identity, nejčastěji v adolescenci.“²⁷

Na formování identity se podílí jednak společnost a jednak biologické determinanty. Jedním z důležitých z biologických determinant je i rasa. Rasu lze přitom vnímat jak na úrovni fenotypu (barva kůže, morfologické znaky vůbec), tak i na úrovni genotypu (všechny znaky mají dědičný základ), lze ji chápat jako složitou dynamickou strukturu.²⁸Lidé někdy zaměňují pojem rasy za pojem národ. Rasa se podílí na vytváření určité sociální a kulturní reality a k tomu patří i výskyt předsudků. S předsudky se člověk může setkávat nejen z ohledu rasy, ale i v souvislosti se životem v odlišné sociální realitě. A předsudky bývají mnohdy zdrojem diskriminace.

S předsudky do jisté míry souvisí i zažité stereo typizace. Předsudky se promítají i do stereotypů v uvažování. Jedná se o často nesprávně zobecňující zařazení lidí do určitých kategorií na základě povrchních znaků. Např. Všichni Romové kradou a nikdo z nich nepracuje. Příslušníci stereo typizované populace tyto silné předsudky vnímají a jejich identita se často utváří v konfrontaci s těmito předsudky. Autorka se domnívá, že tyto zažité stereotypy lze měnit velice obtížně a změna by musela probíhat na celospolečenské úrovni.

Identita člověka se neustále vyvíjí v souladu s prostředím, v němž člověk žije. V procesu utváření identity se člověk identifikuje, tedy ztotožňuje, s určitými osobami, se svými vzory a se skupinou, v níž vyrůstá nebo která mu imponuje. Autorka se domnívá, že pro proces utváření identity jsou důležité pozitivní identifikační vzory, což zohledňuje ve svém výzkumu (Srov. otázku č. 21 v dotazníku v praktické části této práce).

Představa o sobě samotném, to jak člověk vidí sám sebe, se nazývá sebepojetí. Pokud člověk vyrůstá v prostředí, které obsahuje málo podnětů nebo v prostředí, které je nabitě negativním hodnocením ze strany společnosti, sebehodnocení může být také negativní. Takový jedinec má nedůvěru v sebe sama, ve své schopnosti a dovednosti a na

²⁷ Srov. Hartl P., *Psychologický slovník*, s. 75.

²⁸ Srov., Čeněk J., Smolík J., Vykoukalová Z., *Interkulturní psychologie*, s. 208.

budoucnost pohlíží s nízkou aspirační úrovní či se v jeho postoji k výzvám promítá naučená bezmocnost. Vágnerová doslova píše „*Mnozí Romové se ve vztahu ke gádžovské společnosti cítí méněcennými a podceňovanými. Naučili se reagovat pasivitou, syndromem naučené bezmocnosti, v němž převažuje tendence vymáhat výhody a ohledy od gádžovské společnosti, které je nepřijímá jako rovnocenné. Důsledkem jejich nízké sebedůvěry je to, že se přestávají spoléhat na vlastní schopnosti, neřeší svoje problémy aktivně.*“²⁹:

Vágnerová ohledně identity dále píše, že někteří Romové už neumějí romsky, mluví česky nebo kombinací různých jazyků. To se projevuje ve vztahu k vlastní identitě. Mnozí Romové se k romské národnosti nehlásí často proto, že se jí cítí být stigmatizováni a sami ji považují za méněcennou. K tomu značně přispívají negativní postoje široké veřejnosti.³⁰

2.2. Deprivace

Deprivace je stav, kdy některá z objektivně významných potřeb, biologických i psychických, není uspokojovaná v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a po dostatečně dlouhou dobu.³¹

Deprivační zkušenost patří k nejzávažnějším zátěžovým vlivům, může nepříznivě ovlivnit psychiku jedince a jeho vývoj vůbec. Patogenní význam deprivace je závislý na období, kdy k ní došlo. Ve vztahu k různým základním psychickým potřebám lze mluvit o období zvýšené citlivosti k určitému typu deprivace. Dlouhotrvající deprivace může vést k narušení psychického vývoje, k nerovnoměrnému rozvoji některých složek osobnosti či ke vzniku specifických psychických odchylek.

Typy deprivace

²⁹ Srov. Vágnerová, M: *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 376.

³⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 369.

³¹ Srov. Vágnerová, M: *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 36-37.

- **Deprivace v oblasti biologických potřeb** jde o stav kdy je ohrožen přímo tělesný a duševní zdraví jedince a při dlouhodobějším trvání vede k závažnému poškození až smrti postiženého.
- **Podnětová deprivace**, je stav kdy člověk může strádat v oblasti stimulace, chybí žádoucí množství a variabilita smyslových podnětů. Takovým typem deprivace trpí např. lidé se smyslovým postižením.
- **Kognitivní deprivace** představuje výukové a výchovné zanedbávání variantu deprivace v oblasti potřeby učení, pokud je jedinec vystaven zanedbávání se nemůže rozvíjet požadovaným způsobem, protože nemá potřebné příležitosti k učení. Může se pak svému okolí jevit jako mentálně postižený, ačkoli mu chybí jen potřebná zkušenost.
- **Citová deprivace** je závažná forma, kdy dítěti chybí stabilní a spolehlivý vztah s matkou, nebo náhradní mateřskou osobou. Citové strádání v dětství může podstatným způsobem ovlivnit celkový vývoj osobnosti takového jedince a jeho chování v dospělosti.
- **Sociální deprivace** může postihnout děti i dospělé, kteří jsou dlouhodobě omezeni přiměřenými mezilidskými kontakty.³²

Z minulé kapitoly vyplývá, že deprivace má negativní vliv na utváření lidské psychiky, identity jedince a jeho sebepojetí. V nepodnětném prostředí se vyvíjející lidská bytost setkává s podnětovou deprivací, osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách se často potýkají s deprivací materiální (ale v podstatě se deprivace týká nenaplňování všech potřeb Maslowovy hierarchie potřeb – od fyziologických, po potřeby bezpečí, uznání a seberealizaci). U takto deprivovaného člověka se nezdá rozvíjí sociálně patologické chování a kriminalita je jen jedním z mnoha důsledků této deprivace zkušenosti.

³² Srov. *Tamtéž*, s. 37.

2.3. Socializace

Socializace člověka znamená jeho vrůstání do dané společnosti. V procesu socializace se uplatňují různé socializační činitelé, jako je např. rodina, škola, vrstevníci, ale i kultura a společnost, ve které člověk žije. Tito socializační činitelé člověku určují hodnoty, normy, ideály a vzory chování. Člověku tak pomáhají k orientaci ve společnosti. Potřeba příslušnosti ke skupině je jedna ze základních potřeb člověka. Ne vždy ale na člověka nebo na sociální skupiny společnost působí pozitivně. Někdy může i působit negativně, a to zejména na sociální minority (definice je zmíněna v Úvodu této práce). Vágnerová uvádí, že negativní socializační vlivy souvisejí s aktuální sociokulturní úrovní dané společnosti.³³

Proces socializace je významně ovlivněn prostředím, v němž člověk vyrůstá. V procesu socializace se utváří identita člověka jako individua i jeho sociální identita. Výrost a Slaměník uvádějí, že sociální identita člověka se odvozuje od toho, jak se člověk a „jeho skupina“ porovnávají s jinými skupinami, nejčastěji s těmi, které jsou nejvíce dostupné. „*Sociální identita menšiny obsahuje poznání – jsme jiní – a hodnocení – jsme horší – což způsobuje problémy se sebeobrazem a sebeúctou příslušníků menšin.*“³⁴

Vágnerová uvádí, že mnozí Romové mají narušený vztah k vlastní identitě. „*Mnozí Romové se k romské národnosti nehlásí, často proto, že se jí cítí být stigmatizováni a sami ji považují za méněcennou. K tomu značně přispívají negativní postoje široké veřejnosti.*“³⁵

2.4. Motivace

Motivace je proces usměrňování udržování a energetizace chování, který vychází z biologických zdrojů. Pojem motivace je nejčastěji chápán jako intrapsychický proces zvýšení, nebo poklesu aktivity, mobilizace sil, energetizace organismu, projevuje se napětím, neklidem, činností směřující k porušení rovnováhy, v zaměření motivace se uplatňuje osobnost jedince. Důležité jsou hierarchie hodnot i dosavadní zkušenosti,

³³ Srov. Vágnerová M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 355.

³⁴ Srov., Výrost J., Slaměník I, *Sociální psychologie*, s. 365.

³⁵ Srov., Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 369.

schopnosti a naučené dovednosti:

- **Motivace primární-** vrozené biol. potřeby, které fungují jako instinkty a vyvíjejí se podmiňováním.
- **Motivace sekundární-** naučené tendence chování, jak jeho síly a směru, tak i způsobu, vychází z m. primární.
- **Motivace vnější-** může vyvolávat přítomnost či nepřítomnost jiných lidí a podnětů v okolí apod.
- **Motivace vnitřní-** motivace přichází z organismu, resp. z jedince, jako je hlad, žízeň, hl. hormonů, ale též cíl, plán, představa, tužba aj.³⁶

Autorka se ve třetí kapitole bude věnovat konkrétním oblastem, které lze vztahovat pod aspekty psychiky, kterým se autorka věnovala v předchozí kapitole. Zmiňuje i problematiku Romů. Tuto problematiku zmiňuje záměrně, protože tato část práce souvisí s částí praktickou. Romové jako skupina, která může být postihnutá stereotypizováním ze strany majoritní společnosti, je také více náchylná ke vzniku sociálně - patologického chování a to z důvodu jednak obecně nízkého vzdělání a obecně vysoké nezaměstnanosti. Tyto faktory pak spolu podmiňují ke vzniku sociální ostrakizace a dále sociálního vyloučení. Nelze však tvrdit, že každý kdo je Rom, je sociálně vyloučen, a naopak kdo je sociálně vyloučen, nemusí být Rom. Dalším podstatným faktorem je také přijetí vlastního romství.

Romové se od české společnosti liší jak antropologickými tak i etnickými znaky. Antropologické znaky působí jako potvrzení celkové odlišnosti. Nápadně působí ranější dospívání, které má za následek dřívější vznik partnerských vztahů a s tím spojené rodičovství. Romové mívají v průměru vyšší počet dětí. To vyvolává v majoritní společnosti dojem, že nejsou dostatečně zodpovědní a nemají žádoucí úroveň morálky. Romská komunita je typická nízkým průměrným věkem, největší část tvoří děti, starých lidí je relativně málo. Příčinou je vysoká porodnost, ale také špatný zdravotní stav této populace, daný životním stylem.³⁷

³⁶ Srov. Hartl, P., *Psychologický slovník*, s. 328.

³⁷ ³⁶ Srov. Vágnerová M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 368.

Některé rozdíly v chování a prožívání Romů vyplývají z odlišnosti vrozených dispozic, např. temperament, který ovšem nelze měnit. Vágnerová dále uvádí, že i odlišná genetická výbava je předpokladem k preferenci specifických způsobů chování, zvládání zátěží a celkového životního stylu. Reprodukuje se sociálně.³⁸

³⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 369.

3. Nezaměstnanost jako sociální událost

Sociální vyloučení Romů jako etnické skupiny je dáno zejména nezaměstnaností, závislostí na dávkovém systému, zhoršování bytové situace a vzdělanostní bariérou. K sociálnímu vyloučení určité části Romů vedla po roce 1990 jejich okrajová pozice v sociální struktuře, v jejímž důsledku se ocitli mezi nezaměstnanými nejdříve.³⁹ Konstatování, že nezaměstnaní, zejména dlouhodobě nezaměstnaní, jsou skupinou nejvíce ohroženou chudobou a sociálním vyloučením.⁴⁰ Tyto negativní jevy/ faktory mají významný vliv na psychiku člověka.

Ve spojení se sociálně negativními jevy jsou Romové označeni jako ohrožená skupina v důsledku prostorové koncentrace romských komunit a i v souvislosti s lichvou, kterou je v současné době postižena zejména romská komunita. Rozdílný způsob života, přístup k hospodaření a výše sociálních dávek, nebo obecně závislost na dávkovém sociálním systému, neumožňuje vytváření finančních rezerv pro případ mimořádné události, nebo nutnost vydat vedlejší výdaje.

„Život v sociálně vyloučené lokalitě přináší pro obyvatele značnou zátěž. Jsou zde extrémně vyjádřeny sociální rozdíly a nerovnosti ve společnosti. Často se objevuje prostorová segregace, fyzická a sociální izolace, bez životních šancí, bez jistoty a ochrany jak proti bezpráví ze strany majoritní společnosti, tak i ze strany jejich spolu obyvatel. V důsledku úpadku společenské a občanské aktivity, dochází i k omezení, nebo významné redukci sociálních sítí. Z vyloučených lokalit mizí sociální struktury, resp. instituce charakteristické pro organizovanou industriální společnost, jako jsou trh práce, církve, instituce sociálního státu, odbory, ale též konvenční rodina.“⁴¹

U obyvatel sociálně vyloučeného prostředí dochází k adaptaci na podmínky prostředí, ve kterém žijí, jde o obranné mechanismy, bez kterých by ve svém prostředí nemohli přežít, tato adaptace je současně i maladaptací na podmínky života širší

³⁹ Srov. *Hledání příkladů dobré praxe*, VÚPSV, s. 14.

⁴⁰ Srov. *Tamtéž*, s.14.

⁴¹ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 403-404.

společnosti, který znesnadňuje kontakt s majoritní společností.⁴²

Jde i o omezené možnosti rozpoznání a využití těch životních šancí, které by vedly k úniku z prostředí. Jde o svébytný sociální svět založený na vlastních hodnotách, normách, institucích. Jako je např. místo bank lichva, místo trhu černá ekonomika, místo policie a soudů nadvláda gangů apod. Sociálně vyloučené prostředí má charakter bariér, které mohou být jak ve smyslu fyzické vzdálenosti, tak i bariér jako je předělení např. železniční trať, průmyslová zóna, řeka, plot, atd. V povědomí majoritní společnosti se jedná o místa, kam se nechodí.⁴³

Jednou ze znevýhodněných skupin, která odpovídá vymezení cílových skupin, jsou i příslušníci romské komunity. Odpovídají významu pojmu *etnická menšina*, sdílí charakteristiky s ostatními znevýhodněnými skupinami, jako je dlouhodobá nezaměstnanost, nízká kvalifikace a s velkou pravděpodobností mají každodenní zkušenost s nerovným zacházením, nebo se střetávají s projevy diskriminace, mimo jiné při hledání zaměstnání.⁴⁴ V případě osob znevýhodněných na trhu práce, které jsou vymezeny jako např. ženy s malými dětmi, osoby s nízkou kvalifikací, příslušníci romské menšiny, osoby se zdravotním postižením, osoby nad 50 let, osoby do 25 let a dlouhodobě legálně usídlení cizinci. Romská menšina je dále identifikovatelná jako skupina, která trpí kumulací několika znevýhodňujících faktorů, jako je etnicita, nízká kvalifikace a dlouhodobá nezaměstnanost.⁴⁵

Nezaměstnanost je skutečností, která výrazně ovlivňuje kvalitu života na více rovinách – v rovině ekonomické (finanční zabezpečení životních potřeb), sociální (omezení osobních kontaktů), psychické (ovlivnění sebevědomí a sebehodnocení v negativním smyslu). Ztráta zaměstnání a případná nutnost změny vykonávané profese jsou skutečnosti, které jsou náročné pro lidskou psychiku. Situaci komplikuje fakt, že nebyl dosud zpracován v Čechách reprezentativní soubor dat o romských domácnostech, ten byl sesbírán v

⁴² Srov. *Tamtéž*, s. 403.

⁴³ Srov. *Tamtéž*, s. 404.

⁴⁴ Srov. *Hledání příkladů dobré praxe*, VÚPSV, s. 11.

⁴⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 13.

Maďarsku, Bulharsku a Rumunsku (Reveng, Ringold a Tracy, 2002).⁴⁶

Postavení Romů na pracovním trhu má mnoho vzájemně působících faktorů, např. nedostatečná motivace k práci způsobená strukturou rozšířených romských rodin, nedostatečné vzdělání, nízká mobilita, upřednostnění práce načerno, zadluženost, diskriminace, vysoké marginální daně.⁴⁷ Dalším specifickým romské populace, který se nepřímým podílí na postavení na trhu práce, je jejich vázanost na přítomnost a sklon k impulzivní realizaci okamžitých nápadů a malá schopnost plánovat.⁴⁸ Pro dlouhodobě nezaměstnaného je překážkou právě dlouhodobá nezaměstnanost sama, ta si totiž vynucuje psychologickou adaptaci na stav, kdy si nezaměstnaný člověk odvykne pravidelnému náročnému časovému režimu, upadá do letargie, zhorší se mu sebevědomí, schopnost se prosazovat, dostaví se pocit zbytečnosti a beznaděje.⁴⁹

Ztráta zaměstnání znamenala pro velkou část Romů po roce 1989 propad do podmínek sociálního vyloučení. Důvodem může být klesající poptávka po tzv. nekvalifikovaných profesích, jako jsou pomocné dělnické a zemědělské profese, tzv. *profese bez nároku na kvalifikaci*. Vlivem industrializace společnosti a přechod k automatizaci ve výrobě, došlo k nahrazení lidské práce za strojovou. Zároveň se začali objevovat projevy diskriminace v přístupu o zaměstnání, především u soukromých firem, kdy uchazeč telefonuje a místo je volné a po osobním setkáním je obsazené.⁵⁰

Dlouhodobou nezaměstnanost a závislost na sociálních dávkách je možné pozorovat u velké části Romů v ČR.⁵¹ Za dlouhodobě nezaměstnanou lze považovat osobu bez trvalého zaměstnání delší než 1 rok.⁵² Nezaměstnaný je tedy ten člověk, který není v

⁴⁶ Srov. Hůlová K., Steiner J., *Romové na trhu práce*, s. 91.

⁴⁷ Srov. *Tamtéž*, s. 91 .

⁴⁸ Srov. Vágnerová M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 371.

⁴⁹ Srov. Hirt T., Jakoubek M., „ *Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*, s. 42.

⁵⁰ Srov. Kajanová A., Urban D., *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, s. 47.

⁵¹ Srov. https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SZB02D&z=T&f=TABULKA&katalog=31737&str=v68&c=v4~8_RP2015#w = citováno (21.9.2017).

⁵² Srov. Hirt T., Jakoubek M., „ *Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*, s. 41.

pracovním vztahu, nevykonává výdělečnou činnost, ani se nepřipravuje na povolání.⁵³

Podle výzkumu sdružení *Dženo* z roku 2001, který uvádí 46,3 % nezaměstnaných Romů s vyšší převahou nezaměstnanosti žen.⁵⁴ Podle sčítání sčítání lidu, domů a bytů, dále jen SLDB, z roku 2011 se k romské národnosti přihlásil nepatrný zlomek tohoto etnika. Většina deklarovala namísto romské českou, případně slovenskou národnost. Odhadované počty Romů 250-300 000 jsou samozřejmě vyšší než počet těch, kteří se k romské národnosti skutečně přihlásili cca 12 000. Z důvodu ochrany práv menšin je vyloučené vést přesnou evidenci Romů, faktem zůstává, že některé instituce to dělají pro své potřeby.⁵⁵

Získání legálního a stálého zaměstnání je velmi obtížné z důvodu stále se zvyšujících nároků zaměstnavatelů na úroveň kvalifikace, rozsah a kvalitu sociálních dovedností. Kolibová uvádí, že část sociálně slabé vrstvy má jen základní vzdělání, asi 80%, situaci dále ztěžuje morálka, která neodpovídá požadavkům většinové společnosti, obecně horší zdravotní stav.⁵⁶ Dlouhodobá nezaměstnanost je jiná sociální událost. Může jít o tzv. past nezaměstnanosti, která hrozí, pokud náhradní příjmy jsou srovnatelné, či dokonce vyšší než mzdy.⁵⁷

Za těchto okolností jsou lidé demotivováni aktivně hledat práci a setrvávají ve stavu dlouhodobé nezaměstnanosti a dále jsou i nezaměstnatelní. Člověk v rámci dlouhodobé nezaměstnanosti ztrácí po určité době způsobilost být zaměstnán pro ztrátu kvalifikace, nemá možnost účastnit se velmi rychlého procesu získávání zkušeností, dovedností, návyků, což vede k jeho „dekvalifikaci“, ztrátu sociálních návyků, tzv. „sociální zlenivění“, získaný zvyk žít ze sociálních dávek, tzv. *sociální past*.⁵⁸ Sociálně vyloučení lidé mají naprosto marginální pozici na trhu práce. Pokud pracují, vykonávají především sezónní, příležitostné a málo kvalifikované práce. Absence legálního zaměstnání znamená

⁵³ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 1*, s. 119.

⁵⁴ Srov. Kajanová A, *Urban D, Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, s. 47.

⁵⁵ Srov. <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLDB-ZAKL-CR&pvokc=&katalog=31428&z=T> (citováno 21.9.2017).

⁵⁶ Srov. Matoušek O., *Sociální práce v praxi*, s. 302.

⁵⁷ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 1*, s. 119.

⁵⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 119.

dlouhodobý propad celé rodiny – nízký příjem, závislost na polo mafiánském zprostředkovatelském systému, snižování hodnoty vzdělání a dalších dlouhodobých strategií založených na principu stability a zvyšování sociálně patologického chování uvnitř rodin včetně nucení dětí k práci, často na hraně či za hranou kriminálního jednání.⁵⁹

3.1. Změny psychiky v dlouhodobé nezaměstnanosti

Stav dlouhodobé nezaměstnanosti přináší frustraci mnoha psychických potřeb. Jedna z nich je potřeba stimulace. Člověk může strádat nedostatkem podnětů. Dochází k významným změnám v životním programu a v programu denního režimu.⁶⁰ Může docházet k odlišnému vnímání času, kdy se stírá prožívání dnů všedního dne a víkendů. Podle Vágnerové (Matoušek 2005 :Vágnerová 2000) se mu ubrání lidé tak, že budou rigidně dodržovat stereotypně denní režim z doby, kdy byli zaměstnaní. Nezaměstnaný člověk ztrácí po určité době mnohé schopnosti a dovednosti z důvodu jejich nevyužívání. Dochází také k pasivnímu trávení volného času. Jakoby s množstvím volného času mizela chuť i vůle ho efektivně využívat. U většiny lidí nezaměstnanost negativně působí na potřebu aktivity, potřebu seberealizace, snížení sebehodnocení a sebeúcty. Může docházet až k pocitům ztráty kontroly nad svým životem, negativní sebehodnocení může mít obraz v nedůvěru ve své vlastní schopnosti či v domněnku ve vlastní další neúspěšnost. Citové jistoty, bezpečí, otevřená budoucnost a naděje mohou zůstat nenaplněné. Psychické napětí, stres a úzkost mohou vyústit až v sebevražedné jednání. Koudelka uvádí, že až 5% jedinců uvažuje o sebevraždě jako o východisku z nepříznivé životní situace⁶¹ A co lidé, kteří nikdy nepracovali? Nebo jsou z určitého důvodu, již nezaměstnatelní?

Nezaměstnanost mění sociální postavení člověka, životní úroveň. Sociální izolace a sociální selhání se zvyšuje a postihuje nejen jedince, ale i jeho rodinu. Statut nezaměstnaného je veřejností vnímán jako podřadný z důvodu neschopnosti dále udržovat

⁵⁹ Srov. Kolibová H., s. 120.

⁶⁰ Srov. Matoušek O. a kol., *Sociální práce v praxi*, s. 303-304.

⁶¹ Srov. *Tamtéž*, s. 304.

svou společenskou pozici, ani životní standard není na očekávané úrovni. Největší komplikací je finanční situace, která dále souvisí se životní úrovní. Ekonomická situace rodiny souvisí kromě aktuálního stavu s dalšími faktory např. nahromaděný majetek, naspořené finanční prostředky, vzájemná spolupráce a podpora širší rodiny a distribuce příjmů.⁶² Mezi sociální dopady dlouhodobé nezaměstnanosti patří:

- Ztráta sociálního statusu
- Snížená životní úroveň
- Sociální role nezaměstnaného
- Sociální izolace
- Sociální selhávání
- Dopad na rodinu⁶³

Dlouhodobá nezaměstnanost však nemá za následek pouze výše vyjmenované dopady, její působení z hlediska dlouhodobosti v sobě nese skrytou hrozbu – naučenou bezmocnost⁶⁴. Člověk, který se uchází o zaměstnání a je opakovaně odmítán, si zvykne odmítání považovat jako normu a veškerou další snahu považuje za zbytečnou, neboť by byl „stejně zase odmítnut“. Navíc rozvoji naučené bezmocnosti napomáhají i faktory sociálního systému, kdy nezaměstnaní lidé si zvykli volit snazší řešení – žádat o podporu a sociální dávky.

⁶² Srov. *Tamtéž*, s. 305.

⁶³ Srov. Matoušek, *Sociální práce v praxi*, s. 306.

⁶⁴ ... „Seligman označuje termínem naučená bezmocnost stav, kdy člověk dochází k přesvědčení, že zhora nic mu v jeho těžké situaci nemůže již pomoci, a i tam, kde by své obtíže mohl úspěšně vyřešit, selhává.“ Srov. Krivohlavý J., *Psychologie zdraví*, s. 173.

3. 2. Sociální status chudoby

Podle Mareše představují v ČR ve svém počtu přece jen nezanedbatelnou část populace po přiřazení osob ve zvýšeném riziku sociální exkluze, mezi něž patří:

- větší část Romů, i když ne všichni Romové jsou sociálně vyloučení a ne všichni sociálně vyloučení jsou Romové, mnozí z nich jsou vylučováni právě proto, že jsou Romové
- většina dlouhodobě nezaměstnaných jsou také velmi často Romové
- některé marginalizované a marginální kolektivy a sociální kategorie⁶⁵

Narodit se v současné české společnosti jako Rom, přesněji řečeno do romské rodiny, znamená narodit se s velkou pravděpodobností do sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí.⁶⁶ Poznatky z dosavadních výzkumů ukazují, že životní šance Romů žijících v České republice jsou ve srovnání s příslušníky majority zatelně nižší. Řada výzkumů a studií také ukazuje, že většina českých Romů končí s podobným sociálním statutem jako jejich rodiče, v nejnižších „patrech“ české sociální struktury, pro která je charakteristická trvalá ekonomická deprivace. Z hlediska problematiky sociální exkluze pak Romové v kontextu ČR představují jednu z nejohroženějších skupin, která je zároveň objektem řady předsudků či symbolické exkluze ze strany majority.⁶⁷

Lidé žijící v chudobě, nebo ve stavu, kdy uspokojují své životní potřeby na výrazně nižší úrovni než je běžná norma v dané společnosti, se jednak do společenství jako takového narodí, či etnicky přísluší k určité sociální skupině. Určité prostředí přináší také různorodé podmínky.⁶⁸

⁶⁵ Srov. část I, Mareš P., *Sociální vyloučení- diskurs a realita*, s. 21.

⁶⁶ Srov. Dostupné na <http://www.cerop.cz/cs/aktivita-5/za/zch2> (citováno 22.9.2017).

⁶⁷ Srov. Fónadová L., *Nenechali se vyloučit, Sociální vzestupy Romů v české společnosti*, s. 9.

⁶⁸ Srov. Matoušek O., *Sociální práce v praxi*, s. 306.

V dnešní době se díky medializaci pojem chudoba spojuje zejména s životními poměry lidí. Je hodnocena jako stav, kdy lidé nejsou schopni uspokojovat základní životní potřeby v míře, kterou společnost v dané době uznává za minimální a za nezbytnou. Chudoba se vyznačuje hmotnou nouzí, nedostatkem potravin, nezávadné pitné vody, ošacení, špatné situace s bydlením, nedostatečným či žádným přístupem k základní zdravotní péči, atp.

Důsledkem chudoby bývá chronický hlad, podvýživa, nedostatečná imunita, náchylnost k nemocem, vysoká dětská úmrtnost, nebo nízká střední délka života. Jde o stav, kdy jsou životní podmínky člověka v rozporu se základními lidskými právy. Z hlediska sociální politiky představuje chudoba jeden z nejobtížněji řešitelných problémů.⁶⁹

„Chudoba vzniká v důsledku celkového uspořádání společnosti, protože jedinec některé příčiny ovlivnit nemůže, např. politické a ekonomické podmínky, některé příčiny jsou i důsledkem osobního zavinění, nedostatečné pracovitosti, nevhodného chování aj. Vznik chudoby je zapříčiněn ze tří hlavních skupin, jde o nízké výdělků plynoucí ze zaměstnání, jsou obvykle práce osob s žádnou anebo nízkou kvalifikací, nedostatek zaměstnání, tj. nezaměstnanosti, rozdíly ve vlastněném bohatství- determinují rozdíly v důchodech. Bohatým vynáší jejich majetek jejich vlastnické důchody. Všeobecně se uznává, že rozdíly ve vlastněném bohatství jsou ve srovnání s rozdíly ve výdělcích, zaměstnanosti a osobních dispozicích mnohonásobně vyšší. Zdroje chudých lze vyjádřit jako rozdíly:

- *v osobních vlastnostech, schopnostech, nadání*
- *v chování a uplatňovaných životních strategiích*
- *ve vzdělání, kulturním kapitálu*⁷⁰

Objektivní koncept chudoby představuje standardní způsob hodnocení, vycházející z analýz sociálně ekonomických informací o souborech domácností. Chudoba je v tomto případě definována určitou autoritou, nejčastěji státem a respektuje i makroekonomické souvislosti. Chudoba je v tomto případě konstruktem, kde se promítají politické

⁶⁹ Srov. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Chudoba> (citováno 22.9.2017).

⁷⁰ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 2*, s. 40.

a normativní souvislosti. Chudoba je životem v degradaci.⁷¹

Lidé si v chudobě připadají bezmocní, považují se za oběť nespravedlivého přístupu. V otázkách bydlení, zaměstnání, vzdělání, kvalifikace, jsou sociálně málo pružní a trpí pocity odcizení.⁷² Vzniká termín „*nová chudoba*“ podle Matouška je to „*stav spojovaný s nezaměstnaností a s nevýhodnou pozicí na trhu práce, příjmovou nebo majetkovou diferenciací ve společnosti. Z plnoprávných občanů se stávají klienti sociálního státu. Mezi znaky je řazena stigmatizace, segregace a diskriminace chudých jakožto osob, kdy na jedné straně vzdorují normám a institucím hlavního proudu společnosti, které se ve společnosti chápou jako potvrzení jejich asociálnosti (sociální vyloučení) a nepřizpůsobivosti, což koresponduje s tradičním dělením chudých na ty, kdo si zaslouží či nezaslouží ve své chudobě podporu*“.⁷³

Kultura chudoby, může být v určitém prostředí reprodukována v čase života jedné generace na druhou i předávána z generace na generaci, přičemž současná praxe některých sociálních institucí např. diskriminující trh práce, či systém vzdělávání, to nepřímo, nebo dokonce přímo podporuje.⁷⁴ Kultura chudoby a s ní spojené znevýhodnění, se socializuje již od dětství, je důležitá dlouhodobá, cílená a systematická práce s lidmi z vyloučených lokalit.⁷⁵

Autorka se domnívá, že chudobu lze považovat za tak významný faktor, který spolu souvisí s dalšími činiteli přímo podmiňuje sociální vyloučení.

⁷¹ Srov. *Tamtéž*, s. 36.

⁷² Srov. *Tamtéž*, s. 37.

⁷³ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 335.

⁷⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 403.

⁷⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 404.

3.3. Vzdělání

Romové cení vzdělání mnohem méně, než „gádžové“.⁷⁶

V přístupu ke vzdělání lze v ČR konstatovat dvě znevýhodněné skupiny ohrožené sociálním vyloučením: děti/ žáky/ studenty se zdravotním postižením a žáky ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí. Většinu z nich tvoří příslušníci romské komunity.⁷⁷ Většina dospělých obyvatel sociálně vyloučené lokality dosáhla nanejvýš základního vzdělání.⁷⁸ Pouze základní vzdělání má zhruba 7,5 z deseti obyvatel v produktivním věku, existují dokonce důkazy o poklesu dosažené úrovně vzdělanosti. Obecně platí, že čím je daná lokalita více etnicky homogenní, tím nižší úroveň vzdělání zde obyvatelé mají. Zatímco lidí ze základním vzděláním v lokalitách, kde Romové tvoří menšinu, žije kolem 70 procent, v čistě romských lokalitách je to o deset procent více. Nicméně v silně promísených lokalitách tvoří výraznou většinu osoby se základním, maximálně učňovským vzděláním. Nejvíce osob z pouze základním vzděláním pak nalezneme v sociálně vyloučených lokalitách velkých měst.

V delším časovém období je zřejmé, že vzdělanostní úroveň romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit se nelepší. Domácnosti jsou hůře vybaveny pro přípravu dětí na školu a rodiče nejsou připraveni na to, aby své děti při studiu podporovali. Děti v porovnání se svými ostatními vrstevníky například častěji nemají tak velkou a pro školní úspěšnost potřebnou slovní zásobu, nenaučily se základům čtení a počítání; dále zde může působit odlišný vztah ke škole v důsledku opakovaného zažívání neúspěchů, jež se může promítnout do zvýšených absencí. Zatímco polovina romských dětí ve věku pěti až šesti let je schopná identifikovat nejméně deset písmen abecedy, u neromských dětí žijících v

⁷⁶ Srov. Říčan P., *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 113.

⁷⁷ Srov. *Hledání příkladů dobré praxe*, VÚPSV, s. 14.

⁷⁸ Srov. Dostupné na <https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464> (citováno 2.10.2017).

obdobném prostředí se tento podíl pohybuje mezi 50–94 %. V řadě případů pomáhá vyrovnávat tato znevýhodnění docházka do mateřských škol. Děti, které docházely do mateřské školy, jsou jednoznačně úspěšnější. Do mateřských škol posílají své děti motivovanější a méně sociálně vyloučené rodiny. Pro romské rodiny hraje dominantní roli finanční náročnost předškolního vzdělávání, kterou neromské rodiny mezi bariérami takřka nezmiňují. Finanční stránka věci je tak pro romské rodiny výrazně více rozhodující než pro jejich majoritní protějšky žijící v blízkosti sociálně vyloučených lokalit. Domácnosti v sociálně vyloučených lokalitách jsou obecně hůře vybaveny pro přípravu dětí na školu.

Celkem 22 % ze všech žáků vyrůstajících v prostředí sociálně vyloučených lokalit se vzdělává v silně etnicky homogenních školách. V absolutních počtech to může znamenat celkem 3000 až 3500 žáků.⁷⁹

3.4. Oblast zdraví a péče o zdraví

Zdravotní stav v romské komunitě není dobrý. Šetření v minulosti prokázala, že zdravotní stav Romů je horší než u většinové populace.⁸⁰ Přesné statistiky však nejsou. V Česku žije pod hranicí chudoby čtvrtina romské populace. Horší životní podmínky zvyšují riziko výskytu infekčních a jiných chorob. Podle zdravotnické ročenky z roku 2000 pobírá plný invalidní důchod 3,2 % a částečný 1,2 % obyvatel. Mezi Romy podle šetření celý invalidní důchod bere 9,4 % a částečný 9,2 % lidí. Ročenka udává, že tuberkulózou v ČR onemocnělo 12 ze 100.000 osob. V romské populaci to bylo 1200 na 100.000 lidí, tedy stokrát víc. Výraznější je i výskyt infekčních chorob.,,Pracovní neschopnost dospělých Romů je podstatně vyšší, romských invalidních důchodů je šestkrát více, než by odpovídalo jejich zastoupení v populaci, průměrný věk, jehož se Romové dožívají, je zřetelně nižší, než je tomu u ostatního obyvatelstva. Důvodů tohoto stavu je několik:

⁷⁹ Srov. Dostupné na <https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464> (citováno 2.10.2017).

⁸⁰ Srov. Říčan, P.: *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 38.

- neochota navštěvovat lékaře,
- zhoršená dostupnost lékaře (izolace, nedostupná doprava, neznalost jazyka),
- horší péče o Romy,
- nevyhovující hygienické podmínky v romských komunitách,
- nevyhovující stravování.

Onemocnění diabetem, vysoká hladina cholesterolu a vysoký krevní tlak byly diagnostikovány u lidí mladších třiceti let. V oblastech, kde se tyto problémy vyskytly, je to důsledek špatné až nedostatečné výživy, a samozřejmě také tím, že romské pokrmy jsou tradičně velmi tučné a zároveň nedochází k vyváženému energetického příjmu a výdeje.⁸¹

Další otázkou je, nakolik je špatný zdravotní stav způsoben dědičností? Je smutným faktem, že se romské děti často rodí nějakým způsobem poškozené. Některé tělesné a smyslové poruchy, s nimiž se romské děti rodí častěji než neromské např. dětský glaukom, je skutečně dědičný. Je to způsobeno *endogamií*, která je u Romů častější, i když už se neobjevuje tak často, jako v minulosti. Ne všechny vrozené choroby jsou však dědičné. Vrozené jsou i ty nemoci, které jsou zaviněny poškozením plodu v děloze, například v důsledku matčina kouření či pití alkoholu. Romský genofond tedy není horší. Vlastnosti vedoucí k tomu, že se romské dítě většinou hůře učí nebo že dospělý Rom bývá nespolehlivým zaměstnancem nebo to, že romské děti jsou více nemocné je dáno prostředím, v němž Romové žijí, nikoli dědičností.⁸²

Z pohledu kvality života jsou psychosociální procesy kolem nerovnosti a sociální koheze a jejich efekt na zdraví velice důležité. Netýká se to jenom chudých, ale každého kdo upadá ve veřejném životě, kdo ztrácí smysl pro komunitu, vzestupuje násilí a zločin ve společnosti. Nedostatek sociálního kapitálu a absence dostatečné sociální koheze posiluje pocit nerovnosti. Žít ve fyzicky a sociálně znevýhodněném prostředí s nedostatkem sociálních protektivních faktorů, jako je např. jistota, orientace, důvěra, respekt,

⁸¹ Srov. Kajanová A., Urban D., Daviová E., Elichová M., *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, s. 31.

⁸² Srov. Říčan P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 38.

vzájemnost, solidarita, účast, znamená být zároveň chudý, společensky nízko postavený, pracovat na nevhodném pracovišti, s nedostatečným ohodnocením práce, nebo mít sníženou možnost výběru zaměstnání, bydlet v nevhodné lokalitě, či na tzv. špatné adrese, být izolován, nebo ohrožen společenským vyloučením, to všechno jsou hlavní výčty rizikových faktorů zdraví. Základní sociální determinantou je bezmoc.⁸³

Autorka ve čtvrté kapitole uvádí význam sociální práce ve vyloučených lokalitách a popíše nezastupitelnost terénní sociální práci a nabídku sociálně aktivizačních služeb a programů. Pro potřeby tohoto textu není uváděn doslovně rozdíl mezi terénním pracovníkem a terénním sociálním pracovníkem, tak jak ji uvádí autorky Janoušková K. a Nedělníková D., v publikaci *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. Je důležité brát v potaz aspekty, které ovlivňují celkové fungování člověka. Člověk se do prostředí narodí, vrůstá do něj, prostředí člověka ovlivňuje. Terénní sociální práce má tu výhodu, že může přicházet za klientem do jeho prostředí. Bere v potaz celkové možnosti klienta. Terénní sociální pracovník pracuje s klientem v konkrétním prostředí. Lidé, kteří žijí na tzv. špatné adrese, nebo v místech či lokalitách mají obvykle více problémů, které jsou spolu provázané. Mohou mít jednak omezené možnosti a nemusí být dostatečně informováni o nabídce služeb. Při práci s klienty různého etnika je třeba brát do úvahy kulturní různost a odlišnosti vycházející z těchto aspektů.

Autorka uvádí definici IFSW, která říká, že “ *Sociální práce je praxe a akademická disciplína, která podporuje sociální změny a rozvoj, sociální soudržnost a posílení a osvobození lidí. Principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektu k rozmanitosti jsou zásadní pro sociální práci. Na základě teorií sociální práce, společenských věd, humanitních věd a domorodých znalostí se sociální práce zabývá lidmi a strukturami, které se zabývají životními problémy a zvyšují spokojenost. Výše uvedená definice může být zesílena na národní a / nebo regionální úrovni* ”.⁸⁴

⁸³ Srov. Payne J. a kol., *Kvalita života a zdraví*, s. 336-337.

⁸⁴ Srov. Dostupné na <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/> (citováno 28.2.2018).

4. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách

Za sociálně vyloučenou nebo sociálním vyloučením ohroženou lokalitu lze považovat takovou lokalitu, kde dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách, kteří obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor. Jako sociálně vyloučený označujeme explicitně či implicitně prostor např. dům, ulici, čtvrť, kde se koncentrují lidé, u nichž lze identifikovat znaky spojené se sociálním vyloučením. Tato místa jsou okolními obyvateli negativně symbolicky označována („špatná adresa“, „problémové místo“ apod.).⁸⁵

Lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách jsou zasaženi mnoha problémy. Mohou se např. obtížně orientovat i běžných životních situacích, které druzí nemusí hodnotit jako obtížné. Mnohdy nemusí vůbec rozumět informacím a sdělením. Také jednání s úřady, soudy a dalšími institucemi, se pro ně může stát neřešitelnou situací. Pro tyto klienty je tu terénní sociální pracovník jako průvodce. Terénní sociální pracovník dochází za klienty do jejich přirozeného prostředí. Sociální práce se snaží být pro klienty podporující a jde o to, aby sociální práce jako podpora nebyla ochromující, ale naopak vedla k získávání nových dovedností.⁸⁶

„V Evropě se prosazuje komunitní řešení vyloučených prostorů, tzv. snahou o přeměnu vyloučené lokality v komunity budováním susedství, podporou solidarity mezi jejich obyvateli a jejich participace na společenském dění (sociální kapitál). Sociální práce má ve vyloučených lokalitách široké uplatnění, sama o sobě však neznamená řešení problémů těchto lokalit. Klienti těchto lokalit jsou většinou nedůvěřiví, pro sociálního pracovníka může být těžké vyrovnat se s často odlišnými hodnotovými orientacemi a prioritami. Součástí práce s nimi by mělo být rovněž zvyšování jejich kompetence, neboť mnohdy mají shodné, podobné očekávání např. co se vzdělání svých dětí týká, chybí jim

⁸⁵ Srov. Dostupné na <https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464> (citováno 2.10.2017).

⁸⁶ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvitsni.cz/co-delame/socialni-prace-v-cr> (citováno 3.10.2017).

však prostředky, znalosti k zvládnutí.“⁸⁷

Aktivní účast při nalézání řešení problémů je proto základním předpokladem vzájemné spolupráce. Snaha o nalezení sebedůvěry klientů a získání důvěry ve vlastní schopnosti a praktické dovednosti jak zvyšovat možnosti, jak si své záležitosti v budoucnu zorganizovat sami. Rodinám i jednotlivcům jsou poskytovány informace a doprovod při praktických krocích např. jak postupovat při shánění přijatelného bydlení, při řešení jejich dluhů, při shánění práce, v péči o děti, či při řešení zdravotních problémů. Klient a pracovník se při spolupráci neuzavírají před okolím, ale řeší situaci společně s dalšími organizacemi a institucemi, které můžou klientovi pomoci. Velmi často se spolupracuje jak s oddělením sociálně právní ochrany dětí, tak i dalšími institucemi. Cílem této spolupráce je především zabránění rozpadu rodiny způsobené odebráním dětí a postupná stabilizace rodinného prostředí.⁸⁸

4.1. Terénní sociální práce

Definovat terénní sociální práci je obtížné. I když bývá někdy označována jako

Streetwork - práce na veřejných prostranstvích, ulicích, vymezení terénní sociální práce je mnohem širší.

Kritériem pro terénní sociální práci není pouze ona terénnost (práce v přirozeném prostředí klienta), ale také určitý druh vztahu ke klientovi – snažíme se motivovat člověka z určité cílové skupiny, aby se stal naším klientem a využíval naše nabízené služby. Při pokusech definovat terénní sociální práci nacházíme informace, že slouží „*primární prevenci*“, je „*orientována na potřeby klienta, nesleduje jiný zájem nebo objednávku*“, současně je službou sociální prevence, a tedy má „*chránit společnost před*

⁸⁷ Srov. Matoušek O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 404.

⁸⁸ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtsni.cz/cs/socialni-prace/socialni-prace-3> (citováno 22.9.2017).

vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů“ apod. Je vymezována různými cílovými skupinami.

V některých pojetích ji vykonávají sociální asistenti, jinde jsou sociální službou „terénní programy“ (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách⁸⁹) vykonávanou sociálními pracovníky, jinde se domnívají, že profesionálem v oboru terénní sociální práce se po cílené přípravě může stát i člověk bez středoškolského či vysokoškolského vzdělání. Rozdílné používání pojmu terénní sociální práce různými poskytovateli služeb, metodickými a koncepčními orgány, vzdělavateli, autoritami naznačuje, že pojetí terénní sociální práce není v systému sociálních služeb dostatečně sdílené.⁹⁰

Terénní sociální práce je ve svých označeních ztotožňována s „*terénní prací*“, s „*terénními programy*“, s komunitní sociální prací, „*Streetworkem*“ atd.

S odlišným názvoslovím se v praxi také setkáme při označení člověka, který využívá sociální služby („*uživatel*“) a zároveň je také ve vztahu ke konkrétnímu pracovníkovi terénní sociální práci („*klient*“). Termínem „*uživatel*“ označujeme osobu ve vztahu k poskytované sociální službě, ve vztahu k pracovníkovi užíváme pojem „*klient*“, i když se v praxi jedná o jednoho a téhož člověka. Terénní sociální práce je jedním z významných a účinných nástrojů, jak předcházet sociálnímu vyloučení jednotlivců, rodin či celých sociálních skupin z určitých interakcí a z provozu sociálních institucí, které jsou ve společnosti přístupné většině.

Sociální vyloučení může bránit lidem zapojit se do ekonomických, politických, spotřebních a dalších aktivit společnosti a ve svém důsledku jim tedy znemožňuje být plnoprávními občany. Sociální práce nemůže stavět na předpokladu, že ji tito jedinci či sociální skupiny sami vyhledají v jejích institucích. Přitom právě oni jsou nositeli

⁸⁹ Srov. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf (citováno 3.10.2017).

⁹⁰ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*, s. 10-14.

takových životních témat, k nimž se sociální práce tradičně obrací. Kontakt s klienty v jejich přirozeném prostředí má v sociální práci hluboké kořeny a v posledním desetiletí se i v České republice k těmto základům částečně vracíme.

Specifikem terénní sociální práce je, že pomáhající vyhledává potenciální uživatele sociálních služeb v terénu a společná setkání tak obvykle neprobíhají na půdě organizace, která terénního sociálního pracovníka / terénního pracovníka zaměstnává.

Tento způsob práce umožňuje kontakt s lidmi, kteří z různých důvodů sami institucionální pomoc nevyhledávají, případně z počátku i odmítají. Návštěvy v domácnostech uživatelů v rámci práce v přirozeném prostředí také poskytují příležitost ke spolupráci s celou rodinou a širším společenstvím. V případě práce ve vyloučených lokalitách se nabízí možnost skupinové či komunitní práce. Tato specifika v sobě o obsahují takové příležitosti a potenciál, které při práci s jednotlivcem v poradenském zařízení či na úřadě není možné využít. Na druhé straně vstup do soukromého prostoru jednotlivců, rodin a celých společenství klade vysoké nároky na profesionalitu a etické chování pracovníků.⁹¹Jde o formu sociální práce, která nečeká, až se na ni kdokoli obrátí s problémem, ale která se sama nabízí v místech vznikajících sociálních konfliktů, jako jsou např. *ulice*-jakékoli neinstitucionalizované prostředí – zastřešené; - otevřené (hřiště, parky, podchody, průchody, nádraží, garáže, sklepy, opuštěné domy, squatty, zabydlené kanály, fotbalové stadiony, rockové kluby, bary, herny aj.) *mobilita práce*- sledování konkrétních zájmů a potřeb cílové skupiny, spočívá ve schopnosti pružně reagovat na vzniklou situaci a v připravenosti přemístit své působíště do aktuálního sociálního prostředí dané skupiny. Přesuny cílových skupin jsou ovlivněny různými faktory: ročním obdobím, denní dobou, dny v týdnu, kulturními nebo sportovními akcemi.

Na počátku 90. let 20. st. se koncepce sociální práce obrátila k preventivním aktivitám – *Program sociální prevence (1993)* – koncipována funkce tzv. sociálního

⁹¹Srov. *Tamtéž*, 10-14.

asistenta, jehož hlavní metodou práce je Streetwork, paralelně se také začal Streetwork rozvíjet v zařízeních provozovaných NNO⁹², zprvu v oblasti práce s drogově závislými, dále pak v oblasti práce s prostitutkami, homoprostituty, bezdomovci, mládeží žijící rizikovým způsobem. V roce 1997 – byla založena profesní organizace ČAS – Česká asociace Streetwork, která si vytkla hlavní cíle:

- zvyšovat a rozšiřovat kvalitu mobilní terénní sociální práce
- podporovat výměnu odborných informací a zkušeností z oblasti Streetwork
- podporovat a organizovat vzdělávání v oblasti Streetwork

Cílové skupiny

Zaměřuje se především na osoby žijící rizikovým způsobem života, které stojí mimo dosah standardní sítě sociálních služeb a jsou běžnými metodami neoslovitelní.

Zpravidla se orientuje na specifické skupiny, které lze rozdělit dle určitých znaků charakterizujících jejich životní styl:

- děti a mladiství trávící volný čas na ulici (tzv. děti s klíčem na krku)
- skupiny jednostranně specificky orientované mládeže (skinheads, punková mládež, žijící ve squattech, vyznávající graffiti, apod.)
- prostitutky a homoprostituti
- lidé závislí na návykových látkách, patologičtí hráči
- bezdomovci
- Romové
- sportovní fanoušci (zejména fotbaloví – vlajkonosi)⁹³

⁹² Srov. Dostupné na <https://www.clovekvitisni.cz> (citováno 3.10.2017).

⁹³ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*, s.10-14.

4.2. Služby a aktivizační programy

Lidé, žijící v sociálně vyloučeném prostředí zpravidla řeší více problémů, spolu úzce souvisejících a vzájemně se podmiňujících např. špatné bytové podmínky, nezaměstnanost, dluhy atd., ty nejen že působí nepříznivě na ně samotné, působí i na všechny členy rodiny, včetně dětí.

„Obsahem služby je bezplatné poskytování pomoci, podpory a poradenství rodinám s dětmi žijícím v sociálně vyloučených lokalitách, rodinám sociálně vyloučeným nebo sociálním vyloučením ohroženým, zejména je-li v důsledku dlouhodobě nepříznivé životní situace, kterou nejsou schopni překonat vlastními silami, ohrožen vývoj dítěte a fungování rodiny. Smyslem poskytovaných služeb je pomoci rodině s problémy, které není schopna sama překonat a tyto problémy mají negativní vliv na prostředí rodiny a vývoj dítěte. Důraz je kladen na individuální sociální pomoc a poradenství při uplatňování práv a oprávněných zájmů rodičů a jejich dětí, na prohlubování rodičovských schopností a dovedností a prevenci předčasného ukončení vzdělávání dětí.“⁹⁴

„Služba sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi je poskytována v domácnostech klientů. Minimálním cílovým stavem spolupráce je zastavit zhoršování sociální situace rodiny. Optimálním cílovým stavem je zlepšení životní úrovně rodiny a zvýšení sociálních dovedností jejich jednotlivých členů. Cílovým stavem je rodina, která je schopná samostatně zvládat problémy každodenního života a zajistit svým dětem podle svých možností odpovídající prostředí pro jejich všestranný rozvoj:

- *pomáhá při zachování nebo obnovení narušených funkcí rodiny*
- *zvyšuje kvalitu života všech členů rodiny, posilujeme jejich vnitřní zdroje*
- *zvyšuje sociální kompetence a sociální mobilitu jednotlivých členů rodin*
- *poskytuje podporu a pomoc při vytváření podmínek pro pravidelnou školní docházku*
- *přípravu dětí do školy a smysluplného využití volného času*

⁹⁴ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/clanky/socialne-aktivizacni-sluzby> (citováno 22.9 .2017).

- působí preventivně proti předčasnému ukončení vzdělávání
- pomáhá při řešení konkrétních problémů stanovených v rámci individuálního plánování spolupráce s klientem
- podporuje rodiny k aktivnímu a samostatnému řešení svých obtíží
- zprostředkovává (klientům) služby a aktivity, které jsou lokálně dostupné, ale poskytovatelé o klientech nevědí nebo klienti nevědí o službě
- pomáhá klientům s obranou jejich práv
- minimalizuje rizika spojená se životem v sociálně znevýhodňujícím prostředí
- rozvíjí spolupráci s dalšími subjekty, které v lokalitě nabízejí služby, nebo mohou jinak přispět k naplnění výše jmenovaných cílů, na místní úrovni se pracuje na změně přístupu samospráv k sociálně vyloučeným lokalitám. “⁹⁵

4.3. Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami

V úvodu autorka stručně představí vybrané menšiny, které žijí na území České republiky podle SLDB 2011.⁹⁶ Mezi nejpočetnější skupinu patří k 31.3.2017 národnost ukrajinská 111 722, dále slovenská 108 371, vietnamská 58 716, ruská 36 174, německá 21 281, polská 20 331 a ostatní 146 869.⁹⁷

Základní složkou romské identity je vztah k vlastnímu romství. Tento vztah se projevuje především v tom, zda se Rom vůbec hlásí k tomu, že je Romem.⁹⁸ Romové představují výraznou etnickou skupinu. Etnická skupina je vymezení širší než skupina

⁹⁵ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvstisni.cz/cs/clanky/socialne-aktivizacni-sluzby> (citováno 22.9.2017).

⁹⁶ Srov. Dostupné na https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr (citováno 2.10.2017).

⁹⁷ Srov. Dostupné na https://www.czso.cz/documents/11292/27320905/c01R02_201703.pdf/bc2cc9e3-b2b7-4632-8728-f098a24437f6?version=1.0 (citováno 2.10.2017).

⁹⁸ Srov. Říčan P., *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 89.

národnostní, než statut národnosti, který jim byl od roku 1991 přiznán.⁹⁹ Národnost je příslušnost osoby k určitému národu, přičemž národ se chápe jako společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny, společná kultura a společné území a jehož členové mají také povědomí sounáležitosti s tímto společenstvím. Někdy se národnost určuje podle státu nebo oblasti, kde se člověk narodil nebo prožil dětství, podle původu předků, zejména matky, nebo podle kultury, kterou si člověk osvojil a se kterou se ztotožňuje. Národnost člověka se může změnit v průběhu života, když žije v jiném národnostním prostředí, než v kterém vyrůstal.

Podle definice použité při sčítání lidu 2011 se národností rozumí příslušnost k národu, národnostní nebo etnické menšině. Dále podle této definice není pro určení národnosti v Česku rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou člověk používá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí. Je možné se hlásit k jedné i více národnostem nebo také k žádné.¹⁰⁰

Romové v Česku představují jednu z národnostních menšin. K romské národnostní menšině se při sčítání lidu 2011 přihlásilo celkem 13 150 obyvatel, romštinu jako svůj rodný jazyk (nebo jeden z rodných jazyků) však uvedlo celkem 40 370 obyvatel.¹⁰¹ Do střední Evropy a na území dnešní České republiky Romové přicházeli asi od konce 14. století. V současnosti zde žije několik větví romského národa. Romové v ČR patří mezi skupiny, které jsou nejvíce postižené sociálním vyloučením, a to se všemi negativními důsledky tohoto jevu, konkrétně; nízkou úroveň dosaženého vzdělání, vysokou nezaměstnaností a kriminalitou. V postojích české veřejnosti se také projevuje silné proti romské ladění.¹⁰²

Nejvýznamnější a nejpočetnější skupinou (asi 75–85 %) jsou „*Slovenští Romové*“

⁹⁹ Srov. Kajanová A., Urban D., Davidová E., Elichová M., *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, s. 31.

¹⁰⁰ Srov. Dostupné na <https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu.cz> (citováno 2.10. 2017).

¹⁰¹ Srov., Dostupné na <https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokality+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464> citováno 2.10.2017 Již nemusí být aktuální SLDB z roku 2011 se stavem v roce 2018

¹⁰² Srov. Dostupné na <http://www.wikipedia.org> (citováno 2.10. 2017).

(Olašskými Romy hanlivě nazývání *Rumungři*, *Rumungro* – *Rom ungro*, tedy Rom uherský, kteří na území Čech a Moravy přišli po druhé světové válce, během níž byla většina původních Českých Romů vyhlazena. Další významnou větví romského národa jsou Olaští Romové (asi 10 %), kteří začali přicházet z maďarské Valachie v druhé půlce 19. století a zbývající část tvoří maďarští Romové a nepatrně němečtí Sintové.¹⁰³

Sociální práce s cílovou skupinou etnických menší má svá specifika a tato specifika mají svůj historický diskurs k němuž je třeba přistupovat s notnou dávkou citlivosti v souvislosti s určitými zvyklostmi, kultury, jazyka aj.¹⁰⁴ To lze pouze v souvislosti s pochopením romské mentality. V následující části autorka zmíní odlišnosti romské psychiky, která se v některých aspektech odlišuje od psychiky neromů.¹⁰⁵ V každodenní praxi se projevují odlišné vzorce chování a jednání, které je třeba chápat jako přímé důsledky specifických rysů a rozlišit je na základě znalostí horizontů romské psychiky. Dají se rozdělit do tří vzájemně propojených okruhů, archetypy romské mentality, hodnotový systém a obranné mechanismy.¹⁰⁶

Ševčíková (2003) popisuje romskou mentalitu v archetypech jednotlivého prožívání např. času a prostoru, preferování požitku, zvnitřnění snu, extrémně vyvinutého smyslu v nonverbální komunikaci, odmítnutí osobního zviditelnění. (in Bakalář P., s. 76) Autorka stručně uvede sociální typologii Romů, tak jak ji uvádí Bakalář v publikaci *Psychologie Romů*..:

- **Socializovaní (event. asimilovaní) Romové**, tato skupina se dělí do dvou hlavních podskupin:

Romská elita (1%)

Jde o vyspělou část Romů, většinou vysokoškolsky vzdělaní lidé, ale také podnikatelé a profesionální hudebníci. Někteří z nich se identifikují jako Romové a cítí

¹⁰³ Srov. Dostupné na https://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9_v_%C4%8Cesku (citováno 2.10.2017).

¹⁰⁴ Srov. Kajanová A., Urban D., Daviová E., Elichová M., *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, s. 61.

¹⁰⁵ Srov. Bakalář P., *Psychologie Romů*, s. 75.

¹⁰⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 75.

potřebu pomoci romské komunitě, ale většinou žijí odděleně od jiných Romů a nestýskají se s nimi. Často mají neromského partnera.

Neproblémoví Romové (40%)

Romové bez vyššího vzdělání, kteří však pracují a kulturně žijí, ať již podle neromských, nebo tradičních romských kritérií. Mohou mít neromského partnera.

- **Nesocializovaní Romové**

Chronicky nezaměstnaní (40%)

Chronicky nezaměstnaní a často vzhledem k nízké kvalifikaci a pracovním návykům nezaměstnatelní, silná sociální patologie- sociální dávky jsou multigenerační způsob života, často neplatiči nájemného, vysoká fertilita, odstup od norem majoritní společnosti, drobná kriminalita, zvláštní podskupinu tvoří obyvatelé romských osad.

Romští kriminálníci (15%)

Rekrutují se z předchozí skupiny, kriminální činnost je významným zdrojem příjmů- profesionální kapsáři, zloději aut, zloději drahých kovů, pasáci a prostitutky, dealeři drog tzv. pěšáci¹⁰⁷

V dotazníkovém šetření autorka neměla možnost a prostor na zjišťování, k jaké skupině kdo z Romů přísluší, ale podle výsledků a místa sběru dat (vyloučená lokalita) odvozuje, že většina, která se účastnila dotazníkového šetření, patří do skupiny chronicky nezaměstnaných, tak jak ji popisuje Bakalář v publikaci Psychologie Romů.

Na následujících stránkách autorka představí dotazníkové šetření, jímž se pokusila ověřit teoretické poznatky získané z literatury.

5. Dotazníkové šetření

¹⁰⁷ Srov. *Tamtéž*, s. 121.

5.1. Cíl šetření

Cílem šetření je zmapování vlivu sociálního vyloučení na psychiku člověka. Autorka za tímto cílem oslovila a sledovala obyvatele žijící v Kladně v lokalitách, které jsou definovány jako oblasti s výskytem sociálně nežádoucích jevů¹⁰⁸, s níž má osobní zkušenosti při terénní práci dobrovolníka.

5.2. Vzorek respondentů

Vzorek tvořilo 51 respondentů žijících v sociálně vyloučených lokalitách Kladno Dubí, Kladno Kročehlavy, Kladno Švermov a Kladno Rozdělov.¹⁰⁹ V těchto lokalitách je zvýšený výskyt sociálně negativních jevů a osob, které jsou Magistrátem města Kladna označeny jako „*nízkopříjmové osoby ohrožené sociálním vyloučením*“¹¹⁰. Zastoupení respondentů dle bydliště je uvedeno v příloze II.

Autorka všechny zmíněné osoby oslovila osobně a kontaktovala je v jejich přirozeném prostředí. Vzorek tvořilo 22 (43,14 %) mužů a 29 (56,86%) žen. Průměrný věk byl 40,35 roku (směrodatná odchylka 11,72), osobě s nejnižším věkem bylo v době výzkumu 17 let a nejstarší 65 let.

V souboru převažovaly osoby s dokončenou základní školou, nevyskytl se nikdo s vyšším stupněm vzdělání než úplné středoškolské s maturitou. Graf zobrazující četnost typu vzdělání obsahuje příloha II.

Další sledovanou demografickou charakteristikou byl rodinný stav. Většina respondentů byla svobodná. Podrobně jsou četnosti daných kategorií znázorněny grafem v příloze II.

¹⁰⁸Srov. Návrh opatření obecné povahy dostupné na www.mestokladno.cz (citováno 20.9.2017).

¹⁰⁹Srov. Dostupné na https://www.esfcr.cz/mapa/int_sc2_6.html (citováno 6.10.2017).

¹¹⁰Srov. Návrh opatření obecné povahy dostupné na <https://www.mestokladno.cz> (citováno 20.9.2017).

5.3. Popis lokality

Kladno patří mezi města Středočeského kraje s vysokým výskytem sociálně patologických jevů¹¹¹. Autorka vybrala definované oblasti – Kladno Kročehlavy, kde se jedná o ubytovny v ulici Americká¹¹², Obránců míru, Štítného. V těchto ubytovnách se často vyskytují osoby, které jsou ohroženy chudobou nebo se v ní i ocitají. Ubytovací zařízení jsou majetkem fyzických osob, které často nadhodnocují cenu nájmu¹¹³. Standardně ve většině případů sdílí jednu místnost o rozloze 15 m² i několik osob, dle výsledků z dotazníků se objevuje obývání 1 místnosti i 4-5 osobami. Hygienické podmínky v ubytovně v ulici Americká jsou velice špatné, na patře (10 buněk) se nachází pouze jedno WC a sprcha, společná kuchyň. V domě v ulici Štítného není plynofikace, je nutné topit pomocí kamen.

V lokalitě Kladno- Dubí jsou respondenti ubytováni v budově bývalých šaten pro fotbalisty. Nyní objekt slouží částečně jako ubytovna pro romské rodiny. Nachází se ve volné přírodě, nedaleko je les, který odděluje Kladno-Dubí a Kladno-Švermov. Špatná dopravní dostupnost společně s minimální frekvencí dopravního spojení, které je navíc i finančně zatěžující, pro příkl. jednosměrná jízdenka 16 Kč/dospělá osoba, dětská jízdenka 8 Kč. Nejbližší obchod je pěšky asi 2km. Docházková vzdálenost do centra Kladna je asi 10 km. Hygienické podmínky jsou velmi špatné, tekoucí voda je k dispozici jen ve společné koupelně, teplá voda není k dispozici, voda se musí ohřívat na kamnech, topí se pevnými palivy, sociální zařízení je nepoužitelné, objekt je celkově ve špatném stavu, okna jsou rozbitá, standardní vybavení není k dispozici.¹¹⁴ Obrazová dokumentace je součástí přílohyIV. fotodokumentace Dubí. Všichni zúčastnění souhlasili s pořizováním fotografií jejich obydlí.

Navzdory zmíněným nevyhovujícím podmínkám ubytování respondenti platí v průměru 6000 – 10000 Kč za obytnou buňku za měsíc.

¹¹¹ Srov. Návrh opatření obecné povahy dostupné na <https://www.mestokladno.cz> (citováno 20.9.2017).

¹¹² Srov. Dostupné na <https://www.firmy.cz/detail/2466242-byty-kladno-kladno-krocehlavy.html> (citováno 6.10.2017).

¹¹³ Dle vyjádření sociálního pracovníka Úřadu práce, oddělení hmotné nouze, v Kladně, dne 5.10.2017

¹¹⁴ Srov. Dostupné na https://www.esfcr.cz/mapa/int_sc2_6_6.html (citováno 7.10.2017).

V Kladně- Dubí se též nachází azylový dům pro muže¹¹⁵, kde se koncentrují osoby po výkonu trestu, po propuštění z psychiatrických léčeben či osoby, jejichž finanční prostředky nedosahují na pronájem i levného ubytování.

5.4. Mapující šetření

Jedná se o mapující šetření, jehož cílem je podrobnější zmapování vlivu sociálního vyloučení na psychiku člověka. Šetření si tedy neklade za cíl zjišťování kauzálních souvislostí, ale deskripci zjištěných faktorů, které se mohou podílet na ovlivnění psychiky člověka ohroženého sociálním vyloučením.

Sběr dat probíhal od července 2017 do října 2017. Jednalo se o příležitostný výběr doplněný lavinovým výběrem, který se používá zejména u populací, které jsou obtížně dostupné.

5.5. Metoda šetření

Hlavní metodou byl dotazník¹¹⁶, který tvořilo 33 otázek (23 otázek bylo uzavřených, 10 otevřených), které si kladly za cíl porozumět faktorům ovlivňujícím psychiku osob ohrožených sociálním vyloučením. Autorka respondenty kontaktovala osobně a osobně s nimi dotazníky vyplňovala (zejména z důvodu nízkého porozumění některých pojmů respondenty), vyplnění jednoho dotazníku trvalo cca 60 minut. Návratnost dotazníků byla stoprocentní, všichni oslovení respondenti souhlasili s participací na výzkumu. Mnoho respondentů projevilo zájem, neboť se se zájmem z okolí běžně nesetkávají.

Dotazníky autorka doplnila osobními rozhovory s klienty za účelem lepšího navázání důvěry, spolupráce a porozumění. Autorka též kontaktovala terénní sociální pracovnice v NNO Člověk v tísni pobočka v Kladně, dále sociálního pracovníka z Oddělení

¹¹⁵ Srov. Dostupné na <https://www.zsi-kladno.cz/azylovy-dum> (citováno dne 4.10.2017).

¹¹⁶ Dotazník je uveden v Příloze

hmotné nouze ÚP Kladno a sociální pracovníce z Magistrátu města Kladno, aby získala lepší orientaci v dané problematice z pohledu pracovníků z přímé praxe.

5.6. Výsledky šetření

V této části autorka uvádí výsledky jednotlivých otázek dotazníku, které jsou statisticky zpracovány pomocí programu Microsoft Ex-cel 2007 a uvedeny v tabulkách a grafech.

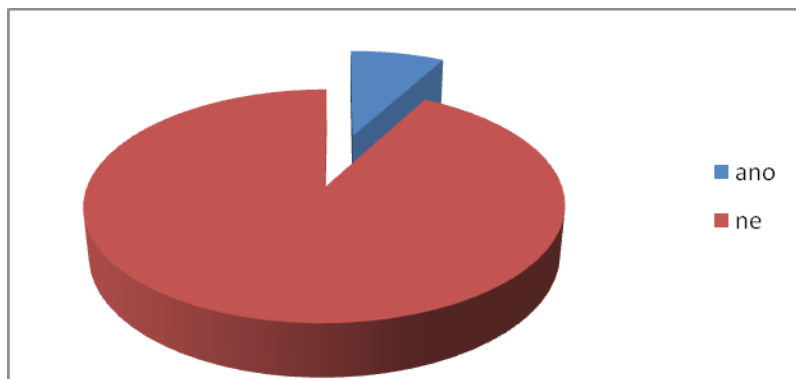
Otázka číslo 4: Jste zaměstnán?

Respondenti byli dotazováni na zaměstnanost. Pouze 4 respondenti odpověděli kladně, zbytek zaměstnán není.

Tabulka č. 1 Zaměstnanost respondentů

Jste zaměstnán?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	4	7,84%
Ne	47	92,16%

Graf. č. 1. Zaměstnanost respondentů

Otázka č. 5: Pokud jste zaměstnán, napište, jaký druh práce vykonáváte a jak dlouho jste již zaměstnán?

Cílem této otázky bylo zjistit kromě délky zaměstnání i jeho náplň u těch respondentů, kteří na předchozí otázku odpověděli kladně. Z uvedených 4 respondentů, kteří jsou zaměstnání, všichni pracují na manuálních pozicích jako dělníci. Nejkratší doba zaměstnání, kterou uvedl sedmnáctiletý respondent, je 1 rok. Nejdelší doba zaměstnání 30 let, dále 28 let a 17 let. Z těchto údajů nebyl počítán průměr, protože data mají velký rozptyl a je jich málo. Osoby, které uvedly, že zaměstnány jsou, mají ukončené základní vzdělání. Zajímavé je, že všechny osoby, které uvedly dlouhodobou zaměstnanost, tráví volný čas aktivně.

Otázka č. 6: Pokud zaměstnán nejste, napište délku nezaměstnanosti v počtu let.

Cílem této otázky bylo zmapovat dobu nezaměstnanosti a s čím nezaměstnanost souvisí. Nejdelší zjištěná doba nezaměstnanosti byla 32 let, nejkratší půl roku. Průměrná doba nezaměstnanosti byla 11,13 let (směrodatná odchylka 8,31). Velice zajímavé zjištění je, že u všech osob, které uvádějí nezaměstnanost delší než 15 let, se vyskytuje pasivní trávení volného času.

Otázka č. 9: Napište svoji příslušnost.

Ačkoliv všichni respondenti byli příslušníky romského etnika a otázka nabízela označení této možnosti, pouze 1 respondent této možnosti využil, ostatních 50 respondentů se ztotožnili s českou příslušností. Zde se nabízí otázka, proč to tak je?

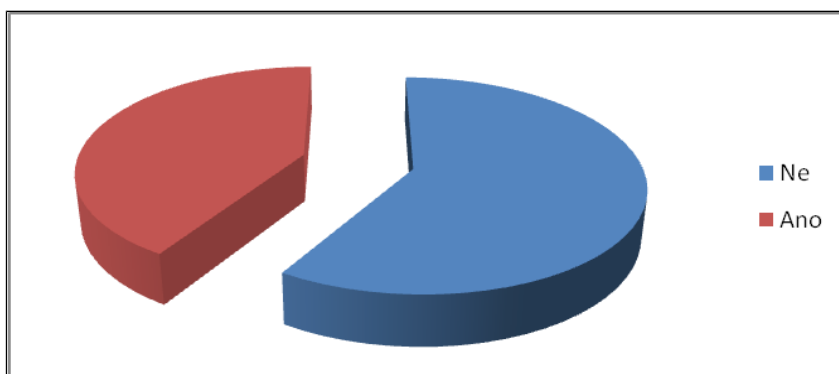
Otázka č. 10: Byl jste v minulosti soudně trestaný?

Výsledky této otázky uvádí tabulka č. 2 a graf č. 2

Tabulka č. 2 Byl jste v minulosti soudně trestaný?

Byl jste v minulosti soudně trestaný?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	21	41,18 %
Ne	30	58,82%

Graf č. 2 Byl jste v minulosti soudně trestaný?

Z grafu i tabulky plyne, že téměř polovina respondentů soudně trestaná byla, většinou za krádeže a rvačky. Jeden klient uvedl i pokus o vraždu. Většina klientů, která je zaměstnaná (75%) uvádí, že nebyli soudně trestaní a jeden, který soudně trestaný byl, měl pouze podmíněčný trest.

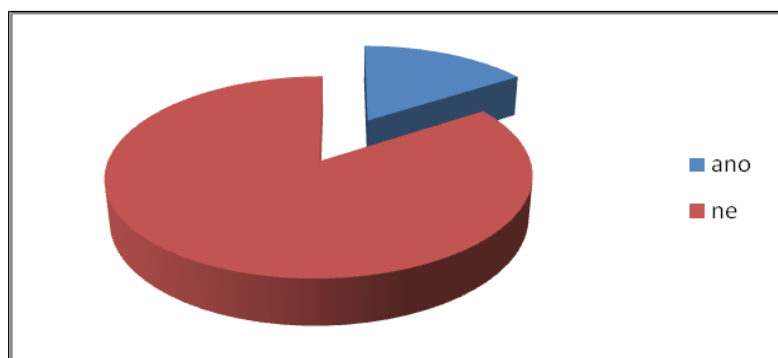
Otázka č. 11: Byl jste v minulosti ve výkonu trestu?

Cílem této otázky bylo zjistit, kolik osob má zkušenost s uvězněním. Výsledky zobrazuje níže uvedená tabulka a graf.

Tabulka č. 3 Byl jste v minulosti ve výkonu trestu?

Byl jste v minulosti ve výkonu trestu?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	8	15,67%
Ne	43	84,33%

Graf č. 3 Byl jste v minulosti ve výkonu trestu?

Z této a předešlé otázky plyne, že ačkoliv téměř polovina respondentů byla soudně trestána, většina pouze zažila podmíněčný trest, protože uvězněno bylo jen 8 respondentů. Nikdo ze zaměstnaných klientů zkušenost s uvězněním nemá. Zároveň byla posuzována souvislost zkušenosti s uvězněním se způsobem trávení volného času. 7 z osmi respondentů, kteří mají zkušenost s uvězněním, tráví volný čas pasivně. Respondent, který uvedl aktivní trávení volného času a zároveň má zkušenost s uvězněním, také uvedl, že ve volném čase krade s přítelem železo.

Otázka číslo 12: Máte sourozence? Napište počet

Cílem otázky bylo zmapovat, z jaké původní rodinné situace respondenti pocházejí a zda počet sourozenců ovlivňuje psychický stav klientů. Průměrný počet sourozenců byl 3,33 (směrodatná odchylka 3,18), nicméně v souboru se vyskytuje respondent, který uvedl 18 vlastních sourozenců a respondent, který uvedl 13 sourozenců. Naproti tomu 8 respondentů uvedlo, že sourozence nemá nebo nezná. Zajímavé zjištění je, že všichni respondenti, kteří uvádějí více než 5 sourozenců, také odpovídají, že byli v péči psychiatra (otázka č. 31) nebo že by takovou pomoc vyhledali (otázka č. 32). Souvisí snad vyšší počet sourozenců s vyšší psychickou zranitelností?

Otázka číslo 13: Pobýval jste jako dítě v kojeneckém ústavu nebo dětském domově?

8 respondentů uvedlo, že v kojeneckém ústavu nebo dětském domově pobývali. Četnost ilustruje tabulka č. 4

Tabulka č. 4 Pobýval jste jako dítě v kojeneckém ústavu nebo dětském domově?

Pobýval jste jako dítě v kojeneckém ústavu nebo dětském domově?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	8	15,67%
Ne	43	84,33%

Zajímavé je, že 4 osoby, které uvedly zkušenost s pobytem v kojeneckém ústavu nebo dětském domově, mají také zároveň zkušenost s uvězněním. Ačkoliv je výzkumný soubor příliš malý na to, aby bylo možné z výsledků zobecňovat závěry, objevuje se zde určitý trend, kdy pobyt v institucionálním zařízení může negativně ovlivňovat psychiku a může souviset s budoucí kriminální činností.

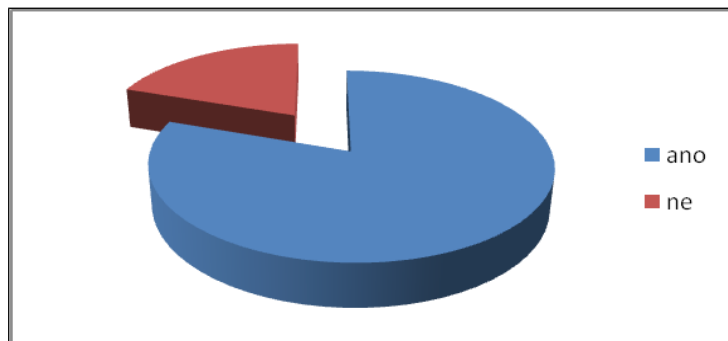
Otázka číslo 14: Vyrostl jste v úplné rodině?

Cílem této otázky bylo zmapovat situaci respondentů v původní rodině. V úplné rodině vyrostlo 41 osob. Výsledky znázorňuje tabulka č.5 a graf č. 4

Tabulka č. 5 Vyrostejete v úplné rodině?

Vyrostejete v úplné rodině?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	41	80,39%
Ne	10	19,61%

Graf č. 4 Vyrostejete v úplné rodině?

Více než tři čtvrtiny respondentů pocházejí z úplné rodiny. Zároveň většina respondentů, která vyrostla v úplné rodině, ráda vzpomíná na dětství a kladně jej hodnotí. Velice zajímavé zjištění je, že všichni 4 zaměstnaní respondenti uvádějí, že vyrostli v úplné rodině.

Otázka č. 15: Byl jste vychován oběma rodiči? Pokud ne, kým?

Tato otázka přímo souvisí s otázkou č. 14. Pokud respondenti nebyli vychováni svými rodiči, často jako odpověď uváděli, že byli vychováni babičkou.

Otázka č. 16: Jak hodnotíte své dětství?

Při odpovědi měli respondenti výběr z šesti možností od „výborné“ po „raději nevzpomínám“. Většina respondentů uvedla „dobré“, ale 10 respondentů hodnotí své dětství jako špatné a 2 raději nevzpomínají. Naopak možnost „výborné“ uvedli 4 respondenti. Výzkum poukazuje na zjištění, že ze 12 respondentů, kteří dětství hodnotili

jako špatné nebo velmi špatné, má zkušenost s péčí u psychiatra či psychologa 11, což je více než 90%.

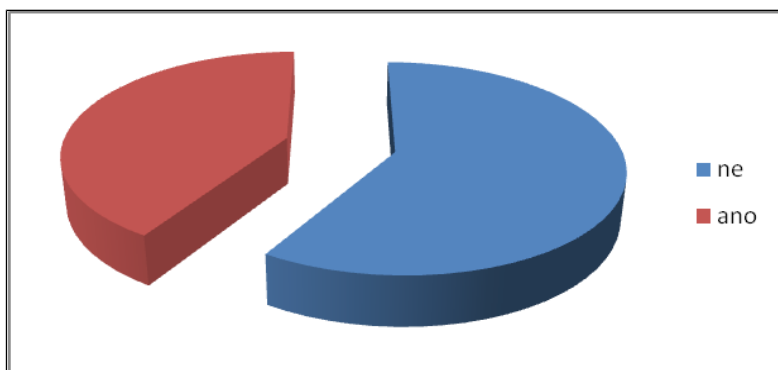
Otázka č. 17: Máte nějakou hezkou vzpomínku? Pokud ano, napište ji.

Tato otázka byla otevřená, respondenti měli možnost se vypovídat, co zažili. Ti, kteří uvedli hezké vzpomínky, nejraději vzpomínají na výlety s rodiči nebo na návštěvy u příbuzných, letní prázdniny nebo tábory. Tyto všechny aktivity se týkají aktivního, nikoliv pasivního trávení volného času a poukazují na důležitost aktivního trávení volného času v dětství. Výsledky ukazuje tabulka č.6 a graf č.5 Překvapivé je, že většina respondentů hezké vzpomínky neuvádí.

Tabulka č. 6 Máte nějakou hezkou vzpomínku?

Máte nějakou hezkou vzpomínku? Pokud ano, napište ji	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	21	41,18%
Ne	30	58,82%

Graf č. 5 Máte nějakou hezkou vzpomínku?

Otázka č. 18: Uved'te, zda jste v dětství strádali a co Vám scházelo?

Tato otázka byla opět otevřená. Respondenti měli možnost se rozepsat, co jim v dětství chybělo. Pouze 1 respondent uvedl materiální věci, většina, pokud jim něco scházelo, uváděla lásku rodičů, trávení času s rodiči, přítomnost otce nebo matky ve výchově či kamarádi.

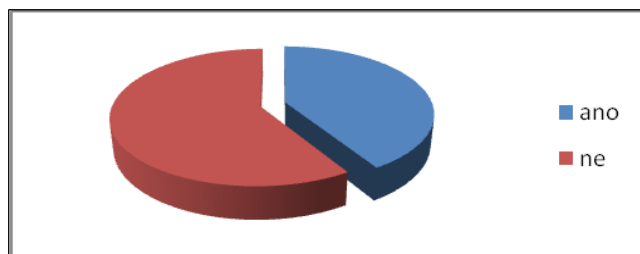
Otázka č. 19: Setkal jste se v dětství s kriminální činností?

Cílem této otázky bylo zmapovat, zda respondenti měli tendenci napodobovat vzorce chování, s nimiž se v dětství setkali.

Tabulka č. 7 Setkal jste se v dětství s kriminální činností?

Setkal jste se v dětství s kriminální činností?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	21	41,18 %
Ne	30	58,82 %

Graf č. 6 Setkal jste se v dětství s kriminální činností?

U této otázky se objevuje významná souvislost se setkáním se s kriminální činností v dětství ve svém okolí a budoucím kriminálním chováním. Ze 21 osob, které uvedly, že v dětství se s kriminální činností setkaly, 16 osob se později stalo aktéry kriminálních činů (Což je 76,19%). Nabízí se otázka, zda toto souvisí s učením se nápodobou a přijetím negativních vzorů v chování?

Otázka č. 20: O jakou kriminální činnost se jednalo?

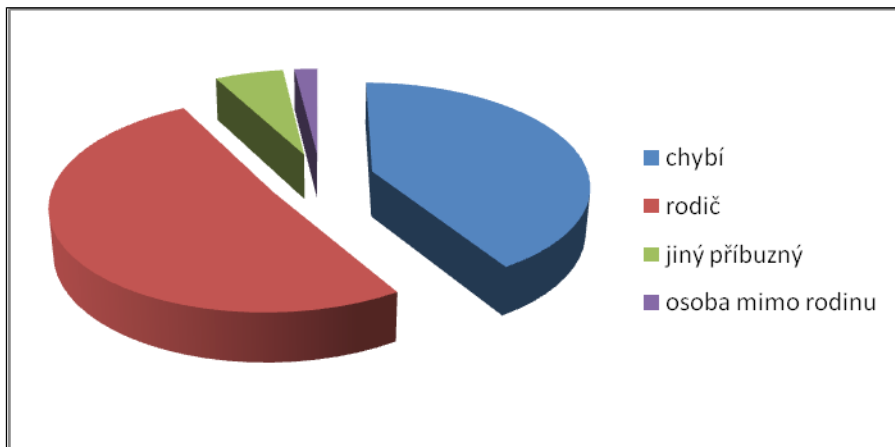
Zjišťuje, o jakou kriminální činnost se jednalo při kladné odpovědi na otázku č. 19. Mnoho respondentů bylo přímými svědky krádeží, domácího násilí a obchodu s psychoaktivními látkami.

Otázka č. 21: Měl jste v dětství pozitivní vzor a koho?

Tabulka č. 8 Měl jste v dětství pozitivní vzor a koho?

Měl jste v dětství pozitivní vzor a koho?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nikoho	21	41,18%
Rodiče	26	50,98%
Příbuzného	3	5,88%
Osoba mimo rodinu	1	1,96%

Graf č. 7 Měl jste v dětství pozitivní vzor a koho?

Tato otázka poukázala na důležitost rodičů jako pozitivních vzorů. Pokud takové pozitivní vzory chybí, zvyšuje se pravděpodobnost výskytu sociálně nežádoucích jevů. (Konkrétně z 21 osob, které uvedly, že neměly žádný pozitivní vzor, 11 osob v budoucnosti se dostalo do

potíží se zákonem a bylo trestně stíháno.)

Otázka č. 22: Máte děti?

Tato otázka byla spíše demografická, jejím cílem je zmapovat současnou rodinnou situaci respondentů. V odpovědích na tuto otázku se vyskytuje poměrně velký rozptyl, průměr je 2,27 (směrodatná odchylka 2,21), maximum 9 dětí se v souboru vyskytlo dvakrát, naopak 12 respondentů neudává žádné dítě.

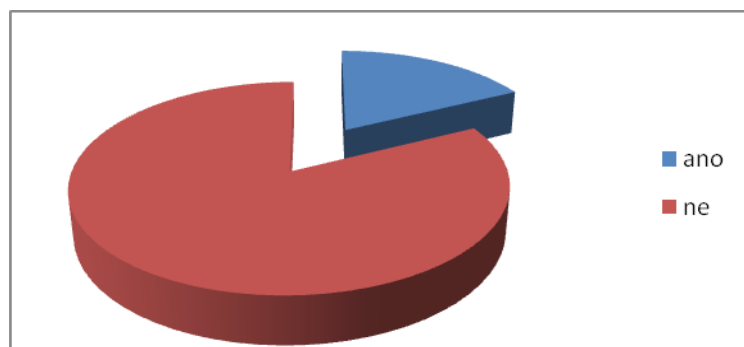
Otázka č. 23: Jezdíte na dovolenou?

Cílem otázky bylo zjistit, zda respondenti tráví volný čas aktivně a relaxují nebo objevují nové. Pouze 9 respondentů na otázku odpovědělo kladně. Výsledky znázorňuje tabulka a graf.

Tabulka č.9 Jezdíte na dovolenou?

Jezdíte na dovolenou?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	9	17,65%
Ne	42	82,35%

Graf č. 8 Jezdíte na dovolenou?

Když se dalo do souvislosti ježdění na dovolené a páčání trestné činnosti, z 9 respondentů,

kteří na dovolené jezdí, 7 nikdy nepáchalo trestnou činnost. Z takto malého vzorku není možné zobecňovat, ale je možné vyslovit hypotézu pro další zkoumání, že trávení čas tím, že respondenti jezdí na dovolené, může působit jako jeden z protektivních faktorů v kriminalitě.

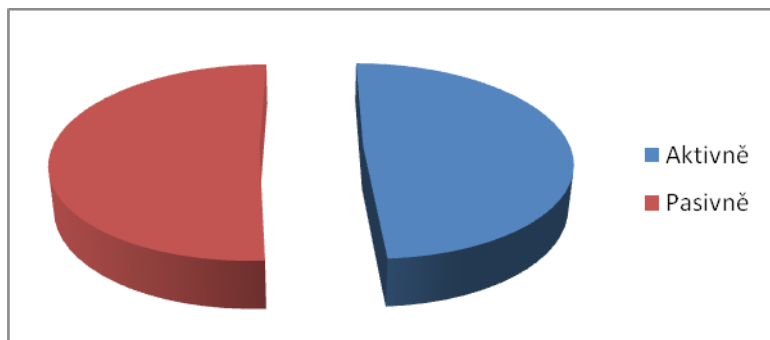
Otázka č. 24: Jak trávíte nejčastěji volný čas?

Otázka si kladla za cíl zjistit způsob trávení volného času. Respondenti se měli možnost volně rozepsat. Autorka odpovědi sdružila do dvou kategorií – aktivní a pasivní trávení volného času. Při kvalitativním hodnocení odpovědí se vyskytla jedna – „*Ve volném čase kradu s přítelem železo a prodávám ho*“. Tato odpověď byla zařazena do kategorie „aktivní“ trávení volného času, neboť respondent vyvíjí činnost za účelem zlepšení své situace, byť je tato činnost negativní. Jako aktivní trávení volného času byla hodnocena i odpověď „*Pečuji o domácnost*“, nebo „*Starám se o vnoučata/rodinu.*“ Do kategorie „pasivní“ trávení volného času byly zahrnuty např. odpovědi: „*Dívám se na televizi*“, „*Jsem v posteli*“, „*Hraji PC hry*“, „*Potloukám se.*“ Odpovědi shrnuje graf č. 9 a tabulka č. 10.

Tabulka č. 10 Jak trávíte nejčastěji volný čas?

Jak trávíte nejčastěji volný čas?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Aktivně	25	49,02%
Pasivně	26	50,98%

Graf č. 9 Jak trávíte nejčastěji volný čas?

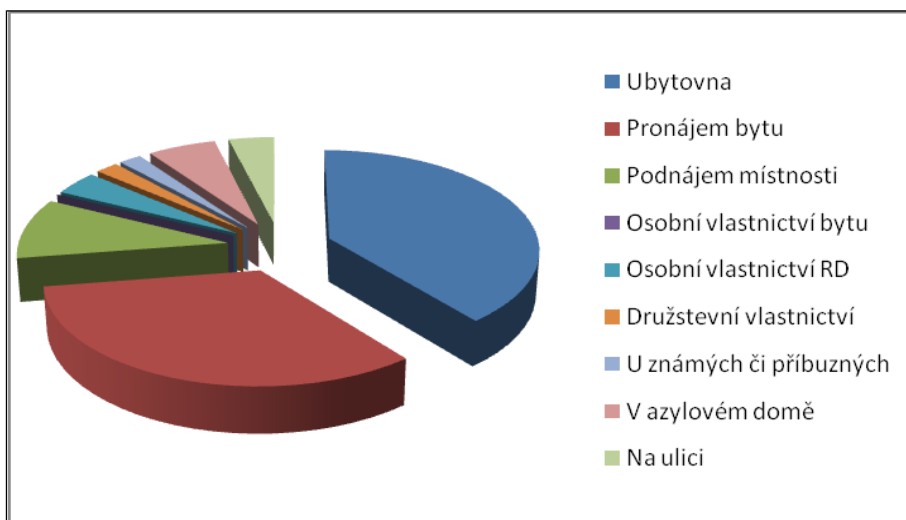
Otázka č. 25: Kde bydlíte?

V této otázce respondenti vybírali z nabízených odpovědí. Výsledky jsou znázorněny tabulkou a grafem.

Tabulka č. 11 Kde bydlíte?

Kde bydlíte?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ubytovna	20	39,22%
Pronájem bytu	17	33,33%
Podnájem místnosti	5	9,80%
Osobní vlastnictví bytu	0	0%
Osobní vlastnictví RD	2	3,92%
Družstevní vlastnictví	1	1,96%
U známých či příbuzných	1	1,96%
V azylovém domě	3	5,88%
Na ulici	2	3,92%

Graf č. 10 Kde bydlíte?

Otázka č. 26: Jak velký je Váš byt?

Tato otázka přímo souvisela s otázkou č. 25. Respondenti nejčastěji (17 případů) uváděli, že obývají jednu místnost.

Otázka č. 27: Kolik osob bydlí ve společné domácnosti?

Průměrně ve společné domácnosti bydlí 3,49 osob (směrodatná odchylka 2,17), dvakrát se vyskytla maximální hodnota 11 a dvakrát minimální hodnota 0 (u osob, které uvedly, že bydlí na ulici). Nejčastěji zastoupenou hodnotou je 5 (v sedmi případech).

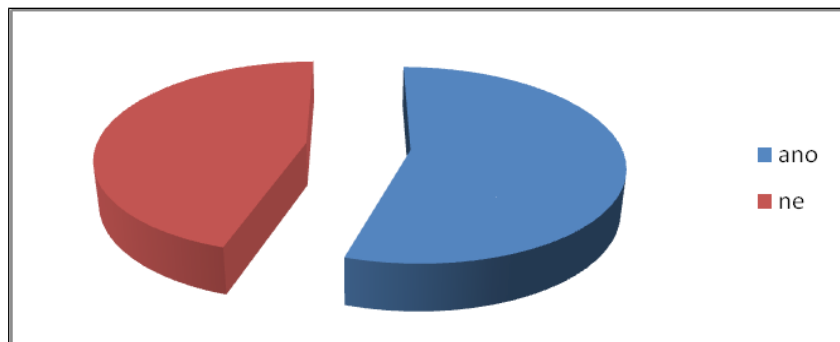
Otázka č. 28: Máte dluhy? Exekuce?

Cílem otázky bylo zmapovat, jak často se respondenti ocitají v dluhové pasti.

Tabulka č. 12 Máte dluhy?

Máte dluhy?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	28	54,90%
Ne	23	45,10%

Graf č. 11 Máte dluhy?

Otázka č. 29: Máte soudně zabavený majetek?

Žádný z respondentů nevedl kladnou odpověď na tuto otázku. Zde se nabízí otázka, do jaké míry byly jejich odpovědi pravdivé. Vzhledem k tomu, že ale řada respondentů nevlastní téměř žádný majetek, je možné, že ačkoliv jsou zadluženi, není možné zabavit majetek, který nevlastní.

Otázka č. 30: Zaškrtněte, zda vlastníte:

V této otázce se nabízel výčet věcí, které respondenti zaškrtovali, zda je vlastní. Pouze jeden respondent přiznal, že vlastní auto. Pět respondentů uvedlo, že nevlastní žádnou věc. Šest respondentů uvedlo, že vlastní jednu věc, pokaždé to byla televize. Dvě věci vlastní devět respondentů, ve všech případech se jednalo o televizi a mobil. Maximum vlastněných věcí z daného seznamu bylo deset (dva respondenti).

Zde se nabízí souvislost se způsobem trávení volného času a žebříčkem hodnot. Pro mnoho respondentů je nejdůležitější materiální hodnotou televize, která jim zprostředkovává zážitky při trávení volného času. Druhou nejdůležitější materiální věcí je mobilní telefon.

Otázka č. 31: Byl jste někdy v péči psychiatra nebo psychologa?

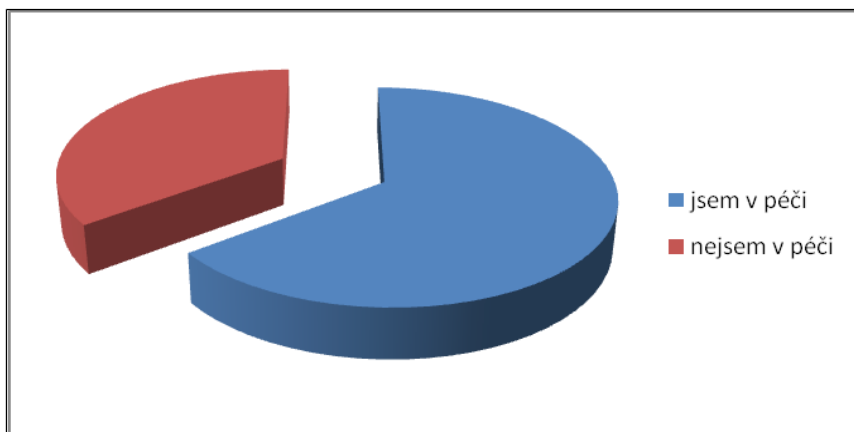
Cílem této otázky je zjistit psychickou pohodu respondentů. Zároveň se autorka domnívá, že osoby, které vnímají kvalitu svého života jako nižší, častěji vyhledávají psychologa nebo psychiatra v porovnání s těmi, které vnímají kvalitu svého života jako vyšší. Většina respondentů na otázku odpověděla kladně, výsledky uvádí tabulka a graf.

Zajímavé je i to, že většina respondentů, která uvedla, že v péči psychologa či psychiatra není, aktivně tráví volný čas.

Tabulka č. 13 Byl jste v péči psychologa či psychiatra?

Byl jste v péči psychologa či psychiatra?	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	33	64,71%
Ne	18	35,29%

Graf č. 12 Byl jste někdy v péči psychologa či psychiatra?

Otázka č. 32: Kdyby byla možnost bezplatné psychologické pomoci, měl byste o tuto formu pomoci zájem?

Cílem otázky bylo zjistit, nakolik se respondenti obávají jít za psychologem či psychiatrem, např. Z důvodu nedostatku financí nebo předsudků. Tato otázka přinesla zjištění, že

respondenti, kteří kladně odpověděli na předchozí otázku č. 31, také kladně odpověděli na tuto, zatímco ti, kteří v péči nejsou, by ji ani nevyhledali.

Otázka č. 33: Setkal jste se s diskriminací vůči vlastní osobě?

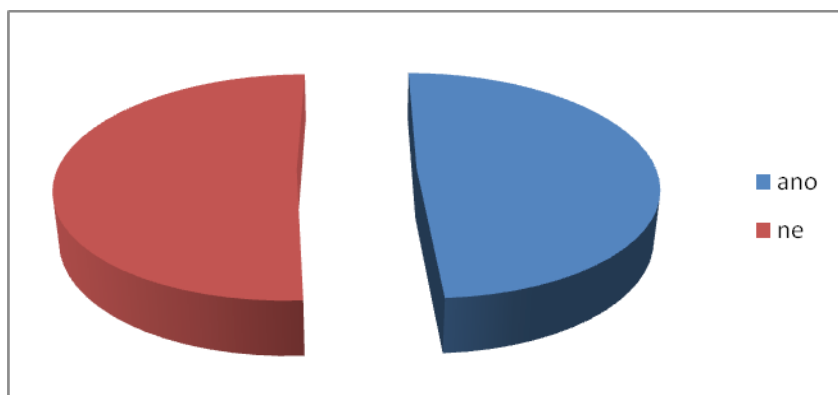
Otázka měla zmapovat četnost zkušeností s předsudky. Zkušenost s předsudky vůči vlastní osobě uvádí 25 respondentů, což je téměř polovina. Výsledky zobrazuje graf a tabulka.

Častými odpověďmi konkrétně jsou: „Kvůli barvě pleti“, „Že jsem "socka““, „V práci mě hlídali, abych něco neukradla“, „Kvůli počtu dětí“, „Že jsem černej“ apod.

Tabulka č. 14 Setkal jste se s diskriminací vůči vlastní osobě

Setkal jste se s diskriminací vůči vlastní osobě	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	25	49,02%
Ne	26	50,98%

Graf č. 13 Setkal jste se s diskriminací vůči vlastní osobě?

6. Diskuze

Výsledky u otázky příslušnost k národnosti zjištěné výzkumem, jsou v souladu se zjištěními v publikaci ¹¹⁷ a i podle sčítání lidu, domů a bytů, dále jen SLDB, z roku 2011.

Dle těchto zjištění se k romské národnosti přihlásil nepatrný zlomek tohoto etnika.

Většina deklarovala namísto romské českou, případně slovenskou národnost.

Odhadované počty Romů 250-300 000 jsou samozřejmě vyšší než počet těch, kteří se k romské národnosti skutečně přihlásili (cca. 12 000 ¹¹⁸). Což ve srovnání s rokem 1991 je počet trojnásobně nižší. Z důvodu ochrany práv menšin je vyloučené vést přesnou evidenci Romů, faktem zůstává, že některé instituce to dělají pro své potřeby. ¹¹⁹

Dle tohoto šetření se k romské národnosti přihlásil pouze 1 respondent z 51, což je v souladu s údaji dostupnými ve výše zmíněných publikacích.

Další zajímavý poznatek, který toto dotazníkové šetření potvrdilo, je tzv. „*etnizace deviantního chování*“ ¹²⁰ Dle Marady je často v případě Romů deviantní chování okolím chápáno jako projev jejich etnicity. Toto deviantní chování může být zesilováno např. ústavní výchovou, nebo naopak zeslabováno, např. pomocí sociální terénní práce nebo výchovného poradenství či organizováním volného času. V tomto dotazníkovém šetření se ukázal velký vliv těchto „*zesilujících činitelů*“, kdy 92 procent respondentů je nezaměstnaných, 41 procent soudně trestaných a 15 procent vyrůstalo v kojeneckém nebo dětském domově. Tyto faktory přispívají k tomu, že je pro dané osoby složité vymanit se z

¹¹⁷ Srov. Kajanová A, Urban D., *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, s. 47.

¹¹⁸ Srov. Marada R., *Etnická různost a občanská jednota*, s. 221.

¹¹⁹ Srov. Dostupné na <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLDB-ZAKL-CR&pvoc=&katalog=31428&z=T> (citováno 10.10.2017).

¹²⁰ Marada R., *Etnická různost a občanská jednota*, s. 265.

kruhu sociálního vyloučení. Jako pozitivní faktor, který zeslabuje účinky deviantního chování, by mohlo být, že většina respondentů vyrůstala v úplné rodině – 80 procent. Pokud by se s nimi pracovalo a získali by své rodiče jako vzor pozitivního chování, určitě by bylo pro ně jednodušší se z tohoto začarovaného kruhu sociálního vyloučení vymanit. Výsledky tohoto šetření poukazují na nezastupitelnou úlohu terénní sociální práce v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením.

Důležitá oblast, která pomáhá přerušit začarovaný kruh sociálního vyloučení, je vzdělání. Dle výsledků z <http://www.esfr.cz> má 75 procent romské populace v ČR pouze základní vzdělání. I v tomto dotazníkovém šetření je to podobné, 73 procent respondentů má jen základní vzdělání (viz příloha II). Dle Bittnerové a Moravcové je to dáno nízkou důležitostí školy a vzdělávání v hodnotovém systému romské populace. Většina Romů dle těchto autorek školu spojuje pouze s dětstvím a v pozdějším dospělém životě škola není v souladu s rolí, která se od dospělých Romů očekává – tedy pro dívku role matky a pro chlapce role živitele, který získává peníze.¹²¹

Na základě těchto zjištění se proto autorka domnívá, že úspěšné začlenění Romů do majoritní populace nemůže probíhat jen vzděláváním, ale i prací na hlubší úrovni, tedy ovlivňováním hodnotové orientace Romů, aby vzdělání považovali za důležité.¹²²

¹²¹ Srov., Bittnerová D., Moravcová M., *Etnické komunity v kulturní a sociální různosti*, s. 164-165.

¹²² Srov. *Tamtéž.*, s. 165.

7. Závěr

Dotazníkové šetření přináší pohled do života osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Kladně. Bylo obtížné proniknout do vyloučených lokalit a získat důvěru respondentů, nicméně autorka se díky své dřívější zkušenosti s dobrovolnou terénní prací dostala do užšího kontaktu s některými z respondentů a ti ji umožnili kontakty s ostatními.

Zmíněné sociálně vyloučené lokality jsou obývány téměř výhradně romskou populací. Dle ústního vyjádření sociální pracovnice Magistrátu města Kladna nebydlí výhradně jen Romové v daných lokalitách, ale na ubytovně v Americké bydlí i „jedna paní, která je bílá.“¹²³

Za důležitá zjištění autorka považuje výskyt velké nezaměstnanosti (92,16%) v těchto lokalitách, vysoké kriminality (41,18%), pasivního trávení volného času, nízké úrovně vzdělání a vysoké zadluženosti. Zároveň autorka zjišťuje, že téměř všechny dotazované osoby kladou důraz na rodinu jako na významnou hodnotu v jejich životě a domnívá se, že pro sociální práci s tímto typem klientů je důležité stavět na rodinných hodnotách, dodávat pozitivní vzory a cíleně působit na mladou generaci ve způsobu trávení volného času, nabízet hodnotné volnočasové aktivity, které mohou snížit riziko kriminality a ostatních sociálně negativních jevů a umožňovat vzdělávání.

Ačkoliv je soubor poměrně malý a nelze činit zobecnění, ukazuje se určitý trend důležitosti aktivního trávení volného času v dětství a vyrůstání v úplné rodině jako možné protektivní faktory ve výskytu sociálně nežádoucího chování. Respondenti, kteří uvádějí pozitivní zkušenosti z dětství, v budoucnosti častěji tráví aktivně volný čas, jsou častěji zaměstnaní a nemají tendenci páchat trestnou činnost. Šetření poukazuje na trend důležitosti aktivity při trávení volného času, bylo prokázáno, že osoby, které jsou zaměstnané, aktivně tráví volný čas, zatímco u všech osob nezaměstnaných déle než 15 let se vyskytuje převážně pasivní trávení volného času. Není možné zjistit, zda zaměstnanost

¹²³ Srov. Ústní vyjádření sociální pracovnice Magistrátu města Kladna. (citováno 6.10.2017).

vede k větší aktivitě či aktivita k zaměstnanosti, ale jako jeden z možných výstupů této práce je poukázání na důležitost trávení volného času při sociální aktivizaci klientů. Za metodu práce v sociálně vyloučených lokalitách bych prosazovala stále se rozvíjející se sociální práci s komunitou. A bez pochopení hodnot romské populace není možné docílit vzájemného porozumění mezi Romskou a většinovou populací; porozumění je důležitým faktorem směrem k pozitivní komunikaci a možným usnadněním společného soužití.

Cílem této bakalářské práce bylo:

1. Zmapovat, jak život v sociálně vyloučené lokalitě ovlivňuje psychiku člověka. Dle výsledků šetření se s psychickými problémy potýkají dvě třetiny respondentů (65 procent bylo v péči psychologa nebo psychiatra). To znamená, že život v sociálně vyloučené lokalitě výrazně zhoršuje psychický stav osob. K tomu jistě přispívá i vysoká zadluženost, v exekuci nebo dluhové pasti se ocitá 55 procent respondentů. Toto přímo souvisí s cílem číslo 2, tedy:
2. Popsat, jaké konkrétní faktory souvisejí se sociálním vyloučením a mají vliv na prožívání a chování osob z těchto lokalit. To je, dle šetření, zejména vysoká zadluženost, hrozné podmínky bydlení a ubytování, nízká materiální vybavenost a v neposlední řadě to, že osoby nemají mnoho pozitivních vzorů (žádný pozitivní vzor v dětství nemá 41 procent respondentů, na dětství nemá žádnou hezkou vzpomínku dokonce téměř 60 procent respondentů). Dalším faktorem je vzdělání (toto je detailněji rozepsáno v kapitole Diskuse).
3. Zmapovat jak trávení volného času ovlivňuje aktivní či pasivní začlenění do společnosti. Dle výsledků tohoto šetření mírně převažující část respondentů tráví volný čas pasivně (51 procent). Aktivní trávení volného času se dle tohoto šetření ukázalo jako důležitá prevence kriminality - 7 z osmi respondentů, kteří mají zkušenost s uvězněním, tráví volný čas pasivně. Respondent, který uvedl aktivní trávení volného času a zároveň má zkušenost s uvězněním, také uvedl, že ve volném čase krade s přítelem železo.

Cíle dotazníkové šetření jsou v souladu s cíli této práce. Dotazníkové šetření poukázalo na určitá palčivá společenská témata a obtíže se sociálním začleněním osob žijících v sociálně

vyločených lokalitách. Autorka by v závěru ráda zdůraznila nutnost práce s romskou populací žijící v sociálně vyloučených lokalitách prostřednictvím ukazováním pozitivních vzorů, působením na hodnotovou orientaci a nabízení volnočasových aktivit jako prevence kriminality a sociálně patologického chování.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá vlivem sociálního vyloučení na psychiku člověka. V teoretické části jsou obsaženy teorie zabývající se sociálním vyloučením, jeho vlivem na psychiku, jakožto jsou rozebrány jednotlivá témata tvořící sociální kontext, jimiž jsou nezaměstnanost, chudoba, vzdělání a oblast péče o zdraví. Praktická část má formu dotazníkového šetření, které v souladu s cíli práce mapuje, jak život v sociálně vyloučené lokalitě ovlivňuje psychiku člověka, jaké konkrétní faktory mají vliv na chování a prožívání osob v těchto lokalitách žijících a jak trávení volného času ovlivňuje začlenění do společnosti. Výsledky autorka rozebírá a graficky znázorňuje a důležitá zjištění shrnuje v diskusi a závěru. Výstupem práce je poukázání na nutnost terénní sociální práce s osobami žijícími v sociálně vyloučených lokalitách, pozitivní působení vzorů, působení na hodnotovou orientaci a nabídka volnočasových aktivit pro děti a mládež ze sociálně vyloučených lokalit.

Klíčové slova

sociální vyloučení, sociálně vyloučená lokalita, terénní sociální práce, psychika, nezaměstnanost, chudoba, dluhová past, trávení volného času

Abstract

This work deals with the influence of social marginalization on the human psyche. The theoretical part explores different theories on social marginalization and its influence on the human psyche. Individual themes that build up the social context, namely unemployment, poverty, education as well as health and health care, are also examined in depth. The practical part is based on a questionnaire-guided inquiry that surveys how life in socially marginalized localities influences the human psyche, what particular factors affect the behaviour and experiences of people living in these localities and how choices of free time activities influence acceptance into the community. The results are analyzed and presented with the aid of graphs. Key findings are summed up in the discussion and conclusion. The work seeks to underscore the importance of field work for social workers working with people living in socially marginalized areas, the positive influence of role models, the effects of value orientation and the provision of leisure activities for children and youth in socially marginalized areas.

Keywords:

Socially marginalized areas, social marginalization, social work on the terrain, psyche, unemployment, poverty, debt trap, use of leisure time

8. Seznam použité literatury:

- Bakalář P., *Psychologie Romů*, Votobia 2004, ISBN 80-7220-180-8
- Balvín J. a kolektiv, *Romové a volný čas*, Hnutí R 1997, ISBN 80-902149-5-9
- Bittnerová D., Moravcová M., *Etnické komunity v kulturní a sociální různosti*, FHS UK, Praha 2010, ISBN 978-80-87398-08-1
- Čáp J., *Psychologie výchovy a vyučování*, Univerzita Karlova, Praha 1997, ISBN 80-7066-534-3
- Čeněk J., Smolík J., Vykoukalová Z., *Interkulturní psychologie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 2016. Psyché, ISBN 978-80-247-5414-7
- Drapela V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál 1998, ISBN 80-7178-251-3
- Fónadová L., *Nenechali se vyloučit, Sociální vzestupy Romů v české společnosti*, Vyd.1. Brno: Masarykova univerzita, 2014, ISBN 978-80-210-6574-1
- Hartl P., *Velký psychologický slovník*, Portál 2010, ISBN 978-80-7367-686-5
- Hartl P., *Psychologický slovník*, Portál 2015, ISBN 978-80-262-0873-0
- Havrdová Z., Kosová J., Svobodová J., Vomlelová A., *Mít život ve svých rukou*, Český západ o.s. 2013, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2013, ISBN 978-80-87398-32-6
- Hirt T. a Jakoubek M., „*Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*, Plzeň 2006, ISBN 80-86898-76-8
- Jankovský J., *Etika pro pomáhající profese*, Triton, 2003, ISBN 80-7254-329-6
- Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, Ostravská Univerzita v Ostravě, 2008, ISBN 978-80-7368-503-4
- Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*,

- Ostravská Univerzita v Ostravě, 2008, ISBN 978-80-7368-504-1
- Kajanová A., Urban D., Davidová E., Elichová M., *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2009, ISBN 978-80-7394-181-9
- Keller J., *Tři sociální světy*, Slon 2010, ISBN 978-80-7419031-5
- Kolibová H., *Sociální politika 1*, Potos, Opava 2007, ISBN 978-80-85819-62-5
- Kolibová H., *Sociální politika 2*, Potos, Opava, 2008, ISBN 978-80-85819-67-0
- Krebs V. a kol., *Sociální Politika*, Waltera Klére A.S., 2015, ISBN, 978-80-7478-921-2
- Krockauer R., Bohlen S., Lehner M., *Theologie und soziale arbeit handbuch für studium weiterbildung und beruf*, Kaselow Design, Munchen, 2006, ISBN 978-3-466-36710-8
- Křivohlavý J., *Psychologie zdraví*, Portál 2001, ISBN 80-7178-551-2
- Marada R., *Etnická různost a občanská jednota*, 1.vyd. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, ISBN 80-7325-111-6
- Martínek M. a kol., *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, Jabok 2008, ISBN 978-80-904137-6-4
- Matoušek O. a kol., *Metody a řízení sociální práce*, Portál, 2003, ISBN 80-7178-548-2
- Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, Praha, 2013, ISBN 978-80-262-0366-7
- Matoušek O. a kol., *Sociální práce v praxi*, Portál, 2005, ISBN 80-7367-002-X
- Matoušek O., *Slovník sociální práce*, Portál, 2008, Vyd. 2., Přepřac., ISBN 978-80-7367-368-0
- Matoušek O. a kol., *Sociální služby*, Portál 2007, ISBN 978-80-7367-310-9
- Mizrahi, T., Davis L. editors in chief,, *Encyclopedia Of Social Work*, Oxford: Oxford University Press, 2008, ISBN 978-0-19-530661-3

- Nakonečný M., *Psychologie osobnosti*, Praha Academia, 2009, ISBN 978-80-200-1680-5
- Nakonečný M., *Obecná psychologie*, Triton 2015, ISBN 978-80-7387-929-7
- Nakonečný M., *Motivace chování*, 3., přeprac. vyd., v Tritonu 1. vyd., 2014, ISBN 978-80-7387-830-6
- Nakonečný M., *Sociální psychologie*, Vyd. 2., rozš a přeprac., Praha, Academia, 2009, ISBN 978-80-200-1679-9
- Payne J. a kol., *Kvalita života a zdraví*, Triton 2005, ISBN 80 7254 657 0
- Paulík K., *Psychologické poradenství v Sociální práci II.*, Ostrava 2004, ISBN 80-7042-642-X
- Říčan P., *S Romy žít budeme- jde o to jak*, Portál, 1998, ISBN 80-7178-410-9
- Samková K. A. *Romská Otázka, psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*, Blinkr 2001, ISBN 978-80-875-7903-9
- Sirovátka T., *Sociální vyloučení a sociální politika*, Masarykova univerzita, 2006, ISBN 80-210-4225-7, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2006, ISBN 80-8700729-8
- Šimíčková, Vašečka a kol, *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*, Vyd. 1 Brno, 2005, ISBN 80-7364-009-0
- Šimíková I., *Hledání příkladů dobré praxe*, VÚPSV, v.v.i. Praha 2011, ISBN 978-80-7416-096-7
- Thorová K., *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt*, Portál 2015, ISBN 978-80-262-0714-6
- Trbola R., Sirovátka T., Šimíková I. *Vyhodnocení soustavy indikátorů Strategie sociálního začleňování České republiky pro roky 2014-2020*, VÚPSV, v.v.i. Praha 2016, ISBN 978-80-7416-252-7,
- Vágnerova M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Portál 1999, ISBN 80 7178-678-0
- Výrost J., Slaměník I., *Sociální psychologie*, 2.přeprac. vyd., Grada 2008, ISBN 978-

80-247-1428-8

Winkler J., Šimíková I., *Hodnocení vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách*, VÚSP Praha, Výzkumné Centrum Brno, 2005

Internetové odkazy a zdroje

<http://www.antropoweb.cz/cs/>

<http://www.clovekvtisni.cz>

<http://www.cerop.cz/cs/aktivita-5/zs/zch2>

<https://www.czso.cz>

https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr

<https://www.esfcr.cz>

<http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>

<http://www.mestokladno.cz>

http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

<http://www.socialni-zaclenovani.cz>

<http://www.vupsv.cz>

http://vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Psychologie_Romu-Petr_Bakalar.pdf

<http://www.wikipedia.org>

9. Přílohy

Příloha I. Dotazník

Příloha II: Graf vzdělání respondentů a graf rodinný stav respondentů, graf rozložení respondentů dle bydliště

Příloha III: Mapa sociálně vyloučených lokalit v Kladně

Příloha IV: Obrazová fotodokumentace ubytovna Dubí

Příloha I.

Dotazník

1. Pohlaví
 - muž
 - žena
2. Váš věk?
3. Kde fakticky bydlíte? Napište.
4. Jste zaměstnán?
 - ano
 - ne
5. Pokud ano, napište, jaký druh práce vykonáváte a jak dlouho jste už zaměstnán?
6. Pokud zaměstnán nejste, napište délku nezaměstnanosti v počtech měsíců, příp. letech

7. Zaškrtněte vaše nejvyšší dosažené vzdělání
 - Bez vzdělání
 - Praktická škola / Speciální
 - Základní škola- napište příp. počet tříd
 - Vyučen/a/
 - Střední škola s maturitou

- Vyšší odborné vzdělání
- Vysokoškolské vzdělání

8. Zaškrtněte váš stav

- svobodná/
- vdaná/ženatý/ rozvedená/ý/
- druh / družka
- vdova / vdovec
- registrovaná/ý/

9. Můžete napsat svoji národnost? Česká Slovenská, Romská, jiná.

10. Byl jste někdy soudně trestaný?

- Ano
- Ne

11. Byl jste někdy ve výkonu trestu?

- Ano
- Ne

12. Máte sourozence? Napište počet.

13. Pobýval jste někdy jako dítě v kojeneckém ústavu, dětském domově, diagnostickém ústavu? Pokud ano napište jak dlouho?

- Ano – délka pobytu v měsících/ letech
- Ne

14. Vyrostl jste v úplné rodině?

- Ano
- Ne

15. Napište, zda jste byl vychováván svými oběma rodiči? Případně kým jiným, např. Babička, teta, starší sourozenci?

16. Jak hodnotíte své dětství?

- výborné
- velmi dobré
- dobré
- špatné
- úplně špatné
- raději nevzpomínám

17. Máte z dětství nějakou hezkou vzpomínku? Pokud ano napište ji.

18. Napište, pokud jste v dětství nějak strádal, případně co vám scházelo?

19. Setkal jste se v dětství s nějakým druhem kriminální činnosti?

- Ano
- Ne

20. Pokud jste odpověděl na ot. č. 19 ano, napište, o jaký druh kriminální činnosti se jednalo?

21. Měl jste ve svém dětství pozitivní vzor? Pokud ano, napište koho.

22. Máte děti? Napište počet

23. Jezdíte na dovolenou?

- Ano
- Ne

24. Jak trávíte nejčastěji volný čas?

25. Kde bydlíte?

- Ubytovna
- pronájem bytu
- podnájem bytu/ pokoje/ místnosti
- osobní vlastnictví bytu
- osobní vlastnictví rodinného domu
- družstevní vlastnictví
- u známých či příbuzných
- v azylovém domě
- na ulici

26. Jak velký je váš byt? Rodinný dům?

- 1 místnost
- 1+kk
- 1+1
- 2+kk
- 2+1
- 3+1
- větší počet napište

27. Kolik osob bydlí ve společné domácnosti?

28. Máte dluhy? Exekuce?

- Ano
- Ne

29. Máte soudně zabavený majetek?

- Ano
- Ne

30. Zaškrtněte, zda vlastníte

- auto
- televizi
- PC
- lednici
- sporák
- pračku
- myčku
- sušičku
- mikrovlnnou troubu
- ipohone, ipad, tablet, mobil
- herní konzoli

31. Byl jste někdy v péči psychiatra, psychologa?

- Ano
- Ne

32. Kdyby byla možnost bezplatné psychologické pomoci, měl byste o tuto formu pomoci zájem?

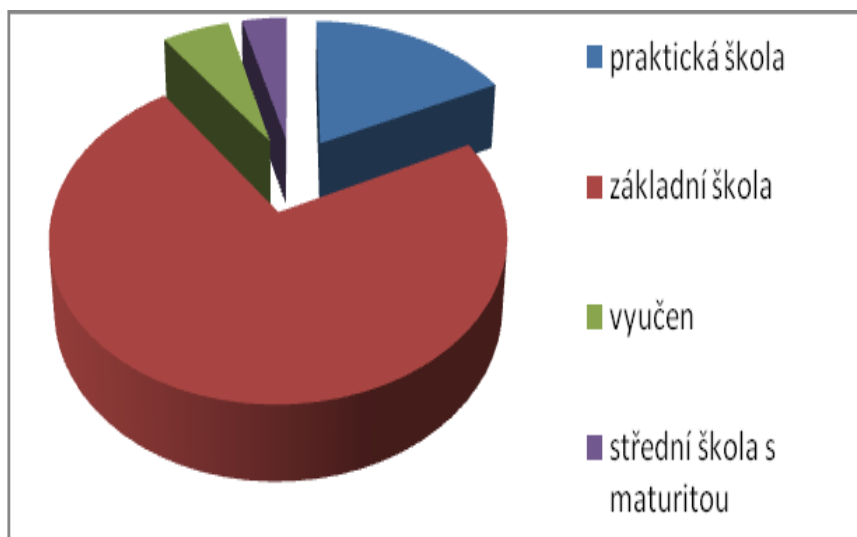
- Ano
- Ne

33. Setkal jste se někdy s diskriminací nebo předsudky vůči Vaší osobě? Pokud ano, napište prosím, čeho se to týkalo.

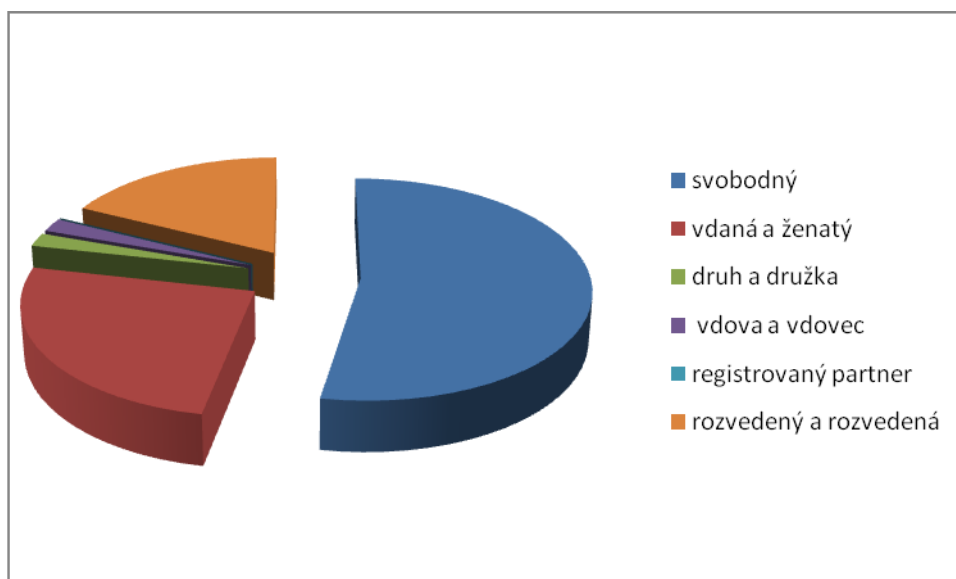
Děkuji za vyplnění dotazníku a za Váš čas.

Příloha II

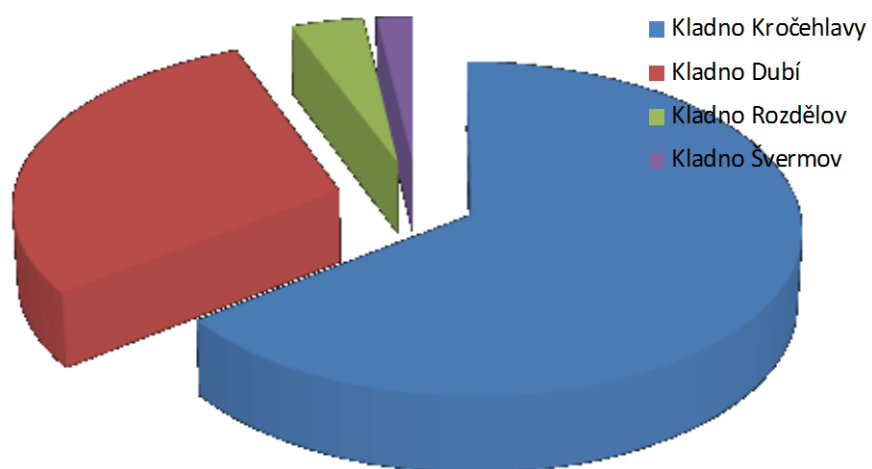
Graf vzdělání respondentů

Graf rodinný stav respondentů

Graf rozložení respondentů dle bydliště

Příloha III.

Mapa sociálně vyloučených lokalit v Kladně

Dostupné na https://www.esfer.cz/mapa/int_sc2_6.html (citováno 6.10.2017).

Příloha IV

Obrazová fotodokumentace Dubí

